

Projekti: “Ndërtimi i kapaciteteve drejt zhvillimit të qëndrueshëm të kapitalit në Maqedoninë e Veriut”

Fusha e Aktivitetit III - Zhvillimi dhe ofrimi i aktiviteteve për ngritje të kapaciteteve në arsim për zhvillim të qëndrueshëm dhe ndryshimet klimatike

Plani i Veprimit për integrimin e Arsimit për zhvillim të qëndrueshëm dhe Arsimin për ndryshime klimatike në arsimin fillor, të mesëm (përfshirë APT-në), të lartë dhe arsimin e të rriturve

Përgatiti: Prof. Dr. Radmill Polenaković

Mbështetje: Niklas Hayek MSc dhe Dr. Petra Pop Ristova

gusht, 2024

Tabela e Përmbajtjes

Përmbledhje Ekzekutive.....	4
1. Hyrje	7
1.1. Arsimi për zhvillim të qëndrueshëm (AZHQ) dhe arsimin për ndryshime klimatike (ANK) 7	
1.2. Informacione bazë mbi kontekstin e arsimit të Maqedonisë së Veriut.....	8
1.2.1. Arsimi parashkollor	8
1.2.2. Arsimi fillor	9
1.2.3. Arsimi i mesëm	11
1.2.4. Arsimi i lartë.....	12
1.2.5. Arsimi i të rriturve.....	12
1.2.6. Dokumentet kryesore strategjike.....	13
1.3. Vështrim i përgjithshëm mbi statusin aktual të integritit të AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor	13
1.3.1. Legjislacioni dhe korniza strategjike.....	13
1.3.2. Integrimi në kurrikulë.....	14
2. Objektivat.....	0
2.1. Objektivat e këtij plan veprimi	0
2.2. Objektivat kryesore të integritit të AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor të MK-së0	
2.3. Përafrimi i objektivave me synimet dhe strategjitë afatgjata kombëtare të klimës dhe arsimit.....	1
3. Fushëveprimi dhe Qasja	2
3.1. Përcaktimi i sektorëve kryesorë të arsimit që do të synohen me planin e veprimit... 2	
3.2. Metodologjitë dhe kornizat që do të përdoren për zbatimin e planit të veprimit..... 2	
4. Qeverisja dhe Korniza Institucionale	3
5. Fushat e Veprimit dhe Strategjitë	11
5.1. Qeverisja	11
5.1.1. Politika dhe Korniza Legjislative.....	11
5.1.2. Forcimi Institucional dhe Ngritja e Kapaciteteve.....	12
5.1.3. Partneritetet publike-private dhe angazhimi i palëve të interesit.....	12
5.2. Paketat kryesore të punës (PP) dhe aktivitetet.....	16

5.3.	Përshpejtimi i zbatimit	20
5.3.1.	Komunikimi dhe shtrirja.....	20
5.3.2.	Mekanizmat financiarë dhe stimujt.....	20
5.3.3.	Monitorimi, Raportimi dhe Vlerësimi.....	23
6.	Menaxhimi i Rrezikut dhe Zbutja	23
6.1.	Identifikimi i rreziqeve potenciale dhe strategjitë për zbutjen e tyre	23
6.2.	Planet e menaxhimit të krizave për të adresuar sfidat e paparashikuara.....	26
6.2.1.	Korniza e menaxhimit të krizave	26
6.2.2.	Reagimi ndaj skenarëve të veçantë të krizave	26
7.	Shtojcat.....	27

Akronimet

BZHA	Byroja për Zhvillimin e Arsimit
ANK	Arsimi për ndryshimet klimatike
CAE	Qendra për Arsimin e të Rriturve
QAPT	Qendra për Arsim Profesional dhe Trajnim
AZHQ	Arsimi për zhvillim të qëndrueshëm
FGJK	Fondi i Gjellbër i Klimës
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH
TKP	Treguesit kryesorë të performancës
KSNA	Klasifikimi standard ndërkombëtar i arsimit
MASH	Ministria e Arsimit dhe Shkencës
MAP	Ministria e Administratës Publike
MPSDR	Ministria e Politikës Sociale, Demografisë dhe Rinisë
AKP	Autoriteti Nacional i Përcaktimit (AKP)
QRAPT	Qendrat Rajonale të Arsimit Profesional dhe Trajnimit
SSI	Strategjia e Specializimit Inteligjent
SEC	Qendra Shtetërore e Provimeve
ISHM	Inspektorati Shtetëror i Arsimit
SDG	Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm
UNESCO-s	Organizata e Kombeve të Bashkuara për Arsim, Shkencë dhe Kulturë
PNUD	Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim
APT	Arsimi Profesional dhe Trajnimi
PP	Paketa e Punës

Përmbledhje Ekzekutive

Arsimi cilësor është e drejtë themelore e njeriut dhe thelbësor për zhvillimin socio-ekonomik. Për të përballuar sfidat globale si ndryshimi klimatik dhe për të zbatuar teknologjitë e gjelbra, individët kanë nevojë për njohuri dhe aftësi përkatëse, gjë që i bën të nevojshme reformat në sistemet e arsimit dhe trajnimit. Sistemi arsimor në Maqedoni synon të përmirësojë njohuritë klimatike dhe t'i pajisë fëmijët dhe të rinjtë me kompetenca të gjelbra. Arsimi për zhvillim të qëndrueshëm (AZHQ) e integron qëndrueshmërinë në të mësuarit, duke i fuqizuar njerëzit të adresojnë çështjet globale si ndryshimi i klimës dhe shfrytëzimi i burimeve. Arsimi për Ndryshime Klimatike (ANK) fokusohet në të kuptuarit e krizës klimatike dhe në zhvillimin e të menduarit kritik dhe qëndrimeve proaktive për ndryshim.

Sistemi arsimor i Maqedonisë së Veriut është i decentralizuar, i përbërë nga arsimit parashkollor, fillor, i mesëm, i lartë dhe i të rriturve. Komunitatet menaxhojnë shkollat fillore dhe të mesme, me përjashtim të Shkupit që i menaxhon edhe shkollat speciale.

- Arsimit parashkollor dhe fillor: Kurrikula përfshin elemente të qëndrueshmërisë dhe ndërgjegjësimit për klimën.
- Arsimit i mesëm: Arsimit i përgjithshëm dhe profesional përfshin temat e AZHQ-së dhe ANK-së kryesisht si lëndë zgjedhore.
- Arsimit i lartë dhe për të rritur: Disa programe mbulojnë AZHQ-në dhe ANK-në, duke u fokusuar në shkenca të qëndrueshme dhe teknike.

Dokumentet Strategjike dhe Integrimi: Strategjia nacionale e zhvillimit dhe Strategjia e specializimit të zgjuar e theksojnë zhvillimin e qëndrueshëm, duke i përafuar qëllimet arsimore në përputhje me rrethanat. Megjithatë, legjislatonit dhe kurrikulave ekzistuese iu mungon integrimi gjithëpërfshirës i temave të tranzicionit të gjelbër në të gjitha nivelet e arsimit, me temat e AZHQ-së të kufizuara kryesisht në lëndët zgjedhore dhe aktivitetet jashtëshkollore.

Plani i Veprimit për Maqedoninë e Veriut synon të integrojë AZHQ-në dhe ANK-në në të gjitha nivelet arsimore dhe trajnimit e mësimdhënësve, duke i ndjekur parimet e UNESCO-s për përmbajtje të orientuar drejt veprimit, që e promovon drejtësinë, me cilësi të lartë dhe përkatëse. Deri në vitin 2024, UNESCO rekomandon që 90% e vendeve të zbatojnë kurrikula të tilla të gjelbra, me çka e përfshin Maqedoninë e Veriut që t'i përvetësojë këto praktika. Objektivat kryesore përfshijnë:

- Integrimi i AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikula dhe programe në të gjitha nivelet arsimore.
- Rritja e zhvillimit të kapaciteteve për edukatorët dhe personelin administrativ.
- Investimi në infrastrukturë për të mbështetur AZHQ-në dhe ANK-në.

Këto qëllime korrespondojnë me strategjitë nacionale, duke përfshirë Strategjinë nacionale për zhvillim 2024-2044 dhe Ligjin e ardhshëm për Ndryshime Klimatike, i cili mandaton arsimin për ndryshimet klimatike. Për më tepër, Strategjia e zhvillimit të energjisë 2040 e thekson rolin e arsimit të lartë në avancimin e energjisë dhe teknologjisë së rinovueshme.

Korniza e zbatimit përfshin:

1. Themelimin e një ekipi formal të projektit dhe një njësie koordinuese në qeveri.
2. Rishikimin dhe përditësimin e planit të projektit, duke përfshirë pikat kryesore dhe treguesit kryesorë.
3. Përgatitjen e një raporti bazë mbi integrimin aktual të AZHQ-së dhe ANK-së dhe infrastrukturës.
4. Angazhimin e palëve të interesuara, duke përfshirë të rinjtë dhe anëtarët e komunitetit, në procesin e zhvillimit të kurrikulës.
5. Krijimin e një kurrikule të detajuar, të orientuar drejt veprimit për të gjitha nivelet arsimore duke përdorur pedagogjinë transformuese.
6. Pilotimin dhe rafinimin e resurseve udhëzuese në bazë të fidbekut nga palët e interesuara.
7. Prodhimin dhe shpërndarjen e materialeve përfundimtare mësimore me një strategji komunikimi.
8. Orientimin e shkruarve të teksteve shkollore dhe këshillave të provimeve në arsimin e gjelbër.
9. Sigurimin e trajnimeve para dhe gjatë shërbimit për edukatorët, në bashkëpunim me aktorët kryesorë.
10. Zbatimin e planit nëpërmjet një qasjeje mbarë-shkollore, forcimin e partneriteteve me shkollat, OSHQ-të, autoritetet komunale dhe sektorin privat.
11. Monitorimin dhe vlerësimin e ndikimit të programeve të AZHQ-së dhe ANK-së, duke bërë përshtatje sipas nevojës për të përmbushur synimet e projektit dhe treguesit kryesorë të performancës.

Qeverisja dhe korniza institucionale për planin e veprimit për integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor të Maqedonisë së Veriut përfshin disa komponentë vendimtare:

1. **Strukturat dhe mekanizmat:** Ministria e Arsimit dhe Shkencës (MASH) do të udhëheqë projektin, duke u koordinuar me institucione të tjera shtetërore dhe organet ndërkombëtarë. Struktura mbikëqyrëse përfshin krijimin e një ekipi formal të projektit dhe një njësie koordinuese në suazat e qeverisë, rishikimin dhe përditësimin e planeve të projektit dhe të sigurohet angazhimi i palëve të interesuara.
2. **Angazhimi i palëve të interesuara:** Strategjia përfshin angazhimin aktiv të ministrive qeveritare, institucioneve/organizatave shkencore, organizatave të shoqërisë qytetare dhe partnerëve të sektorit privat. Palët kryesore të interesit e përfshijnë Kuvendin e Maqedonisë së Veriut, Presidentin, Qeverinë dhe institucione të ndryshme arsimore. Secila nga këto palë ka rol të përcaktuar në mbështetjen e zhvillimit të politikave, sponsorizimin e ngjarjeve arsimore dhe sigurimin e harmonizimit me strategjitë nacionale dhe alokimet buxhetore.
3. **Rolet dhe përgjegjësitë:**

- MASH: E mbikëqyr koordinimin e përgjithshëm, miratimin e kurrikulës së re të zhvilluar dhe investimin në infrastrukturën e gjelbër arsimore. Gjithashtu do të menaxhojë bashkëpunimin ndërkombëtar dhe planifikimin e buxhetit.
  - Byroja për Zhvillimin e Arsimit (BZHA): zhvillimin e kurrikulës, merret me integrimin e kurrikulës dhe trajnimin e mësimeve në lidhje AZHQ-në dhe ANK-në.
  - Qendra për Arsim Profesional dhe Trajnim (QAPT) dhe Qendra për Arsimin e të Rriturve (QARr): Fokusohen në përfshirjen e AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikulat dhe kornizat e arsimit profesional dhe të të rriturve.
  - Qendra Shtetërore e Provimeve (QSHP) dhe Inspektorati Shtetëror për Arsim (ISHA): E monitorojnë dhe vlerësojnë zbatimin e AZHQ-së dhe ANK-së në vlerësimet arsimore dhe kontrollet e cilësisë.
4. Strategjia e Angazhimit: Me Planin e veprimit, në gjashtë muajt e parë, do të themelohet një ekip i zgjeruar i projektit, me përfshirjen e palëve të interesuara. Ky ekip do t'i nënshtrohet ndërtimit të kapaciteteve për të çuar në mënyrë efektive projektin përpara dhe për integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së në të gjitha nivelet e arsimit.

Korniza siguron mbikëqyrje gjithëpërfshirëse, përfshirje të palëve të interesuara dhe role të qarta për institucione të ndryshme, duke synuar të nxisë një qasje bashkëpunuese për gjelbërimin e sistemit arsimor.

Qeverisja dhe zbatimi i AZHQ-së dhe ANK-së në Maqedoninë e Veriut:

- **Korniza e politikës:** Dokumentet strategjike të Maqedonisë së Veriut, si Strategjia nacionale e Zhvillimit 2024-2044 dhe Strategjia e Arsimit 2018-2025, do të përditësohen për të integruar Arsimin për Zhvillim të Qëndrueshëm (AZHQ) dhe Arsimin për Ndryshimet Klimatike (ANK). Një strategji e re arsimore (2026-2030) do të harmonizohet me këto synime, duke përfshirë në vete AZHQ-në dhe ANK-në në politikat dhe kriteret për sigurim të cilësisë.
- **Forcimi institucional:** Një njësi e centralizuar për ndryshime klimatike (pika qendrore) do të mbikëqyrë integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së, e përkrahur nga programe trajnimi për administratën publike. Me këtë projekt do të ndërtohen kapacitete me përkrahje ndërkombëtare dhe do t'i rregullojë treguesit kryesorë të performancës sipas nevojës.
- **Partneritetet Publiko-Private:** Modeli i heliksit pesëfishhtë do të drejtojë tranzicionin e gjelbër duke e angazhuar qeverinë, industrinë, akademinë dhe shoqërinë civile. Aktivitetet përfshijnë nxitjen e partneriteteve, zhvillimin e punëtorive dhe lehtësimin e bashkëpunimit ndërkombëtar për të siguruar një qasje gjithëpërfshirëse.
- **Ambienti mësimor:** Një Qasje e mbarë-shkolllore do t'i përditësojë kurrikulat dhe do të promovojë AZHQ-në dhe ANK-në në të gjithë nivelet e arsimit. Do të sigurohen trajnime për edukatorët dhe personelin administrativ, me investime në infrastrukturën e gjelbër, materiale dhe mjete për shkollat.
- **Aktivitetet kryesore:** Me Planin e Veprimit parashihet edhe zhvillimi i metodologjive, integrimi i AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikula, trajnimi i mijëra edukatorëve dhe zbatimi i infrastrukturës së gjelbër në shkolla. Një bazë e të dhënave/platformë digjitale në suazat e MASH do t'i përkrahë resurset dhe monitorimin.

- **Zbatimi:** Aktivitetet për komunikim do të përfshijnë një portal online dhe fushata për ndërgjegjësimin publik. Financimi do të vijë nga burime shtetërore dhe ndërkombëtare, me stimuj për investime korporative në shkollat e gjelbra. Sistemet e monitorimit do të sigurojnë efektivitet në zbatimin dhe transparencën.

Rreziqet institucionale të planit të veprimit përfshijnë përkrahje të kufizuar nga autoritetet arsimore dhe mospërputhje të politikave, të cilat mund të zvogëlohen duke i angazhuar palët e interesuara herët dhe duke u angazhuar për përditësime të politikave. Kufizimet e resurseve mund të adresohen duke siguruar burime të ndryshme financimi. Rreziqet mjedisore, sikur ndërprerjet që ndërlidhen me klimën dhe ndikimet ekologjike, mund të menaxhohen nëpërmjet një infrastrukture rezistente ndaj klimës dhe vlerësimeve mjedisore. Rreziqet e përgjithshme i përfshijnë vonesat në projekt, tejkalimet e buxhetit, komunikimi i dobët i palëve të përfshira, dështimin e teknologjisë dhe çështjet e konformitetit me rregulloret.

Korniza për menaxhim të krizës do të përfshijë një ekip të dedikuar, sisteme të paralajmërimit të hershëm dhe planifikim të situatave të paraparashikuara. Disa përgjigje konkrete ndaj krizave, siç janë rezistenca institucionale ose fatkeqësitë natyrore, përfshijnë ndërmjetësimin, masat e sigurisë, mbledhjen e donacioneve emergjente dhe komunikimin transparent.

1. Hyrje

1.1. Arsimi për zhvillim të qëndrueshëm (AZHQ) dhe arsimi për ndryshimet klimatike (ANK)

Arsimi cilësor (SDG4)¹ është e drejtë themelore njerëzore për të gjithë dhe paraqet një themel për zhvillimin shoqëror-ekonomik. Zhvillimi i qëndrueshëm bazohet në krijimin e një “ekonomie të bazuar në dituri” që varet nga dituria, informacioni dhe niveli i lartë i aftësive dhe kompetencave. Në mënyrë që çdo individ, veçanërisht fëmijët dhe të rinjtë, të përballen me sfidat globale - duke përfshirë pasojat e ndryshimeve klimatike si dhe zbatimin e teknologjive të gjelbra - është e nevojshme të kenë dituri dhe qëndrim, aftësi dhe kompetenca të përshtatshme, që korrespondojnë me kërkesat bashkëkohore të jetës së tyre personale dhe profesionale. Gjithashtu, për t'u mundësuar njerëzve të zhvillojnë kompetenca të tilla që gjatë gjithë jetës, me përmirësimin e duhur, do t'u garantojnë atyre punë të mirë dhe jetë të denjë, bëhet e nevojshme që sistemet e arsimit dhe trajnimit të reformohen dhe t'i u përshtaten kërkesave të ekonomisë së bazuar në dije. Sipas kësaj, sistemi arsimor i Maqedonisë është gjithashtu përgjegjës për formësimin e së ardhmes së gjeneratave të shumta në vend. Prandaj, masat e ndërlidhura duhet të fokusohen në rritjen e “arsimit për klimën” dhe t'i pajisin fëmijët dhe të rinjtë me kompetenca “të gjelbra”.

Arsimi për zhvillim të qëndrueshëm (AZHQ) paraqet një qasje arsimore që synon t'i integrojë parimet dhe praktikatat e qëndrueshmërisë në të gjitha aspektet e të nxënies dhe të

¹Burimi: <https://sdgs.un.org/goals/goal4> (SDG4 = Objektivi i Zhvillimit të Qëndrueshëm 4: Arsim cilësor – “Sigurim i arsimit cilësor gjithëpërfshirës dhe të barabartë dhe promovimi i mundësive për mësim gjatë gjithë jetës për të gjithë”)

mësimdhënies. “AZHQ-ja u jep nxënësve të të gjitha moshave diturinë, aftësitë, vlerat dhe kompetencat për t’i adresuar sfidat e ndërlidhura globale, duke përfshirë ndryshimet klimatike, humbjen e biodiversitetit, përdorimin joadekuat të resurseve dhe pabarazinë. I fuqizon nxënësit e të gjitha moshave që të marrin vendime të informuara dhe të ndërmarrin veprime individuale dhe kolektive për të ndryshuar shoqërinë dhe për t’u kujdesur për planetin².”

Arsimi për ndryshimet klimatike (ANK) iu ndihmon njerëzve t’i kuptojnë dhe adresojnë ndikimet e krizës klimatike, duke i fuqizuar ata me dituri, aftësitë, vlerat dhe qëndrimet e nevojshme për të vepruar si agjentë të ndryshimit.³ Prandaj, ANK-ja kërkon fokus në mënyrën e të mësuarit, të menduarit kritik dhe kreativ si dhe ndërtimin e kapaciteteve që do t’u mundësojnë fëmijëve dhe të rinjve të ndërveprojnë me informacionet, të kërkojnë, të kuptojnë, të bëjnë pyetje kritike dhe t’i ndërmarrin veprimet e duhura për t’iu përgjigjur ndryshimeve klimatike⁴.

1.2. Informacione bazë mbi kontekstin e arsimit në Maqedoninë e Veriut

Shtyllat kryesore të sistemit arsimor të Maqedonisë së Veriut janë arsimi parashkollor, arsimi fillor, arsimi i mesëm, arsimi i lartë dhe arsimi i të rriturve (Figura 1)⁵. Sistemi arsimor i Maqedonisë është i decentralizuar. Menaxhimi i shkollave fillore dhe të mesme është nën përgjegjësinë e komunave, me përjashtim të shkollave të mesme në kryeqytetin Shkup, të cilat janë nën përgjegjësinë e Qytetit të Shkupit. Disa nga shkollat speciale (e muzikës, artit, etj.) janë nën përgjegjësinë e drejtpërdrejtë të Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës.⁶ Arsimi parashkollor menaxhohet nga Ministria e Politikës Sociale, Demografisë dhe Rinisë. Kurrikula për lëndët në arsimin parafillor, fillor dhe të mesëm të përgjithshëm dhe për lëndët e përgjithshme në arsimin profesional përgatiten nga **Byroja për Zhvillimin e Arsimit (BZHA)**⁷, ndërsa për lëndët profesionale nga **Qendra për Arsim Profesional dhe Trajnim (QAPT)**⁸.

1.2.1. Arsimi parashkollor

Përgjegjësia për **zhvillimin e kurrikulës parashkollore** është e Byrosë për Zhvillimin e Arsimit (BZHA). Praktikant më të mira ndërkombëtare sugjerojnë që arsimi parashkollor tashmë duhet të mbulojë elementë të qëndrueshmërisë dhe ndryshimeve klimatike. Me rëndësi thelbësore është të nxitet dashuri për natyrën dhe për t’i mësuar fëmijët t’i kuptojnë praktikant

²Burimi: <https://www.unesco.org/en/sustainable-development/education/need-know> (hapur më 8 gusht, 2024)

³Burimi: <https://www.unesco.org/en/climate-change/education>

⁴Stevenson, RB, Nicholls, J., & Whitehouse, H. (2017). Çfarë është edukimi për ndryshimet klimatike?. Perspektivat kurrikulare, 37, 67-71.

⁵Burimi: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/republic-north-macedonia/overview>

⁶Burimi: <https://mon.gov.mk/>

⁷Burimi: <https://www.bro.gov.mk/>

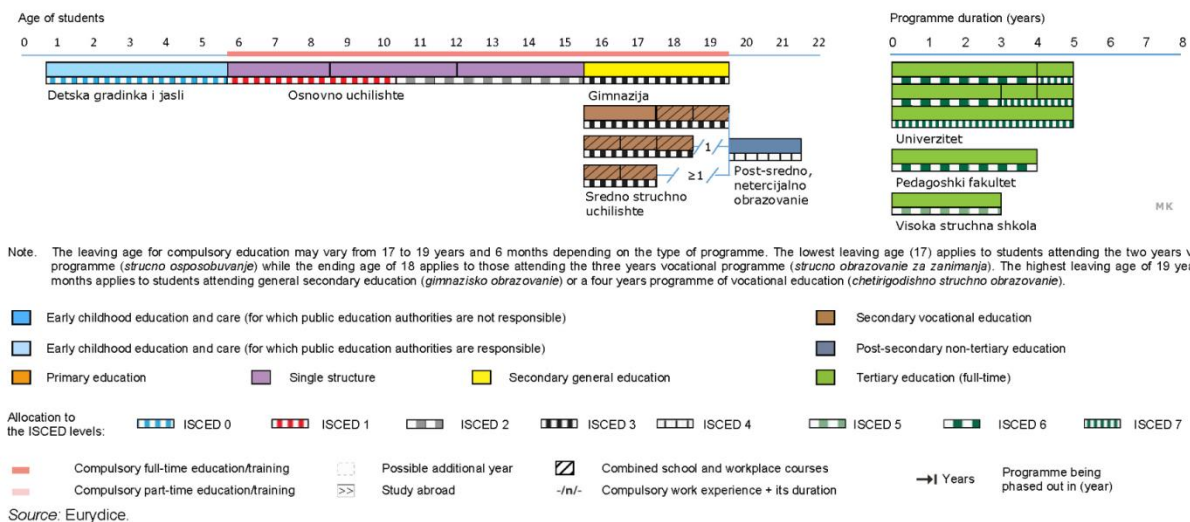
⁸Burimi: <https://csoo.edu.mk/en/homepage/>

e qëndrueshmërisë. Këta faktorë do të luajnë rol kritik në mënyrën se si fëmijët do të rriten për të adresuar këto çështje⁹.

1.2.2. Arsimit fillor

Kohëzgjatja e **arsimit fillor** (ISCED 1 dhe ISCED 2) në Maqedoninë e Veriut është nëntë vjet, pa pagesë dhe i detyrueshëm për të gjithë fëmijët e moshës 6 deri në 15 vjeç, pa marrë parasysh gjininë, fenë dhe kombësinë. Numri i nxënësve në shkollat e rregullta fillore në fillim të vitit shkollor 2023/2024 ishte 182.124, ndërsa në procesin arsimor janë të përfshirë rreth 19.050 mësimdhënës.¹⁰ Aktivitetet e arsimit fillor janë të përcaktuara dhe të rregulluara me **Ligjin për Arsimin Fillor**¹¹ **Koncepti për arsimin fillor nëntëvjeçar**¹² dhe **Standardet nacionale të mësimin për arsimin fillor**¹³. Koncepti për aktivitetet jashtëshkollore¹⁴ i trajton mundësitë për të përfshirë aktivitete që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe arsimin për ndryshimet klimatike, si promovimi i klubeve mjedisore.

North Macedonia – 2023/2024

ENG OR MK	ALB
North Macedonia – 2023/2024	Maqedonia e Veriut– 2023/2024
Age of student	Mosha e nxënësve
Detska gradinka i jasli	Kopsht dhe çerdhe fëmijësh
Osnovno uchilishte	Shkolla fillore
Gimnazija	Gjimnazi

⁹Burimi: <https://www.planetbee.org/planet-bee-blog/>.

¹⁰Burimi: <https://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=5>

¹¹Burimi: https://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20osnovnoto%20obrazovanie%20-%20nov_1.pdf

¹²Burimi: <https://mon.gov.mk/content/?id=3785>

¹³Burimi: <https://mon.gov.mk/stored/document/standardi-USVOENI.pdf>

¹⁴Burimi: <https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2020/06/Koncepcija-za-vonnastavni-aktivnosti-2020-1.pdf>

Sredno strucno uclishte Post sredno netercijalno obrazovanie Univerzitet Pedagoshki fakultet Visoka strucna shkola	Shkolla e mesme profesionale Arsimi post i mesëm jotercijar Universiteti Fakultet Pedagogjik Shkolla e lartë
Programme duration (years)	Kohëzgjatja e programit (vite)
Note: The leaving age for compulsory education may vary from 17 to 19 years and 6 months depending on the type of the programme. The lowest leaving age (17) applies to students attending the two years vocational programme (strucno osposobuvanje) while the ending age of 18 applies to those attending the three years vocational programme (strucno obrazovanie za zanimanja) The highest leaving age od 19 years and 6 monthe applies to students attending secondary education (gimnazisko obrazovanie) or a four years programme of vocational education (chetirigodishno strucno obrazovanie)	Shënim: Moshë e largimit në arsimin e detyrueshëm mund të variojë nga 17 në 19 vjet e 6 muaj varësisht nga lloji i programit. Moshë më e ulët e largimit (17) vlen për nxënësit që e ndjekin programin profesional dy vjeçar (aftësim profesional) ndërsa moshë e përfundimit 18 vlen për ata që e ndjekin programin profesional trevjeçar (arsim profesional për profesion). Moshë më e lartë e largimit prej 19 vjeç e 6 muaj vlen për nxënësit, të cilët e ndjekin arsimin e mesëm (gjimnaz) ose ndonjë program katërvjeçar të arsimit profesional (arsim profesional katërvjeçar)
Early childhood education and care (for which public education authorities are not responsible) Early childhood education and care (for which public education authorities are responsible) Primary education Single structure Secondary general education Secondary vocational education Post-secondary not tertiary education Tertiary education (full –time)	Arsimi dhe kujdesi në fëmijërinë e hershme (për çka autoritetet e arsimit publik nuk janë përgjegjës) Arsimi dhe kujdesi në fëmijërinë e hershme (për çka autoritetet e arsimit publik janë përgjegjës) Arsimi fillor Struktura të vetme Arsimi i mesëm i përgjithshëm Arsimi i mesëm profesional Arsimi i lartë jo terciar Arsimi terciar (me orar të plotë)

Allocation to the ISDEC levels?	Alokimi në nivelet ISDEC?
Compulsory full-time education/training	Arsim/trajnim i detyrueshëm me kohë të plotë
Compulsory part-time education/training	Arsim/trajnim i detyrueshëm me kohë të pjesshme
Possible additional year	Vit i mundshëm shtesë
Study abroad	Studimi jashtë vendit
Combined school and workplace courses	Kurse të kombinuara shkollore dhe në vendet e punës
Compulsory work experience + its duration	Përvojë pune e detyrueshme + vitet e kohëzgjatjes së përvojes
Years	Programi që do të shuhet brenda kohës (vite)
Programme being phased out in (years)	

Figura1 Struktura e sistemit arsimor të Republikës së Maqedonisë së Veriut

1.2.3. Arsimi i mesëm

Pas përfundimit të arsimit fillor, nxënësve u ofrohet mundësia të regjistrohen në kushte të barabarta në ndonjë shkollë të mesme. **Arsimi i mesëm** (ISCED 3) përbëhet nga arsimi i mesëm i përgjithshëm (gjimnaz) në kohëzgjatje prej katër vitesh dhe arsim profesional (shkolla profesionale) në kohëzgjatje dy vitesh (arsim profesional dyvjeçar), tre vjet (arsim profesional për profesione) ose katër vjet (arsim profesional teknik). Arsimi i mesëm është i detyrueshëm dhe përfshin të gjithë fëmijët e grupmoshës 15 deri në 19 vjeç për arsimin e mesëm të përgjithshëm dhe për grupmoshën 15 deri në 17, 18 ose 19 vjeç në APT, varësisht nga drejtimi i zgjedhur. Numri i nxënësve në shkollat e mesme të rregullta, në fillim të vitit shkollor 2023/2024, është 67.278.¹⁵ Ekzistojnë 135 shkolla të mesme me 7.047 mësimdhënës të përfshirë në procesin arsimor.

Ligji për Arsimin e Mesëm¹⁶ e përcakton arsimin e mesëm si të detyrueshëm për çdo qytetar dhe është falas në shkollat e mesme publike. Aktivitetet dhe përgjegjësitë e arsimit të mesëm janë të përcaktuara dhe të rregulluara, krahas Ligjit për Arsim të Mesëm, edhe me Ligjin për Arsim Profesional dhe Trajnim. Versioni i fundit i **Ligjit për Arsim Profesional dhe Trajnim** është i vitit 2019¹⁷ megjithatë, versioni më i ri i këtij ligji është në proces të diskutimit publik dhe pritet të miratohet gjatë vitit 2024.¹⁸ Gjithashtu, me qëllim për të pasur qasje më rajonale, është miratuar **Koncepti për themelimin e Qendrave Rajonale të Arsimit Profesional dhe Trajnimit** (QRAPT) (09.05.2022)¹⁹ dhe aktualisht (statusi i fundit të gushtit 2024) zyrtarisht ka 5 QRAPT të miratuara nga Qeveria.

¹⁵Burimi: <https://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=5>

¹⁶Burimi: https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=77227

¹⁷Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20strucno%20obrazovanie%20i%20obuka.docx>

¹⁸Burimi: https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=66198

¹⁹Burimi: <https://mon.gov.mk/content/?id=5895>

Ligji për Mësimdhënësit dhe Bashkëpunëtorët Profesional në Arsimin Fillor dhe të Mesëm (i miratuar në vitin 2019),²⁰ si dhe **Ligji për Librat Shkollorë për Arsimin Fillor dhe të Mesëm** (versioni 2018),²¹ **Ligji për Trajnim dhe Provim të Drejtorëve të Shkollave Fillore, të Mesme, Ligji për Konviktet Studentore dhe Universitetet e Hapura Civile për Mësim të përjetshëm** (2018)²² dhe **Ligji për Standardin e Nxënësve (niveli i arsimit fillor dhe të mesëm)** (2020)²³ janë dokumente rregullatore që mbulojnë tema për arsimin fillor dhe të mesëm dhe gjithashtu kanë përfshirje më të gjerë.

1.2.4. Arsimi i lartë

Arsimi i lartë (ISCED 5, 6 dhe 7): realizon studime universitare, master dhe të doktoraturës në institucionet dhe institutet e arsimit të lartë që janë autonome dhe të pavarura. Veprimtaritë e institucioneve të arsimit të lartë rregullohen me **Ligjin për Arsimin e Lartë**²⁴. Në Republikën e Maqedonisë së Veriut ekzistojnë shtatë universitete shtetërore dhe 14 universitete private. Në vitin akademik 2022/2023 në procesin arsimor janë regjistruar gjithsej 53.821 student²⁵. Numri i profesorëve dhe bashkëpunëtorëve (asistentë mësimdhënës) në institucionet e arsimit të lartë të Maqedonisë në vitin akademik 2022/2023 ishte 4.496. Nga numri i përgjithshëm, 3.166 ose 70,4% janë profesorë/mësimdhënës, ndërsa 1.330 ose 29,6% janë asistentë mësimdhënës.

1.2.5. Arsimi i të rriturve

Sistemi arsimor në vendin tonë e përfshin arsimin formal dhe joformal, por edhe mësimin informal. Arsimi formal për të rritur ofrohet në shkolla dhe universitete shtetërore dhe private, edhe me kohë të plotë edhe me kohë të pjeshme. Prioritet i veçantë i Republikës së Maqedonisë së Veriut është arsimimi i të rriturve, veprimtari e cila është e rregulluar me **Ligjin për Arsimin e të Rriturve**²⁶ dhe **Ligjin për Arsim Profesional**. Sistemi i arsimit të të rriturve promovohet nga **Qendra për Arsimin e të Rriturve**²⁷, institucion i themeluar nga qeveria për të kontribuar nëpërmjet arsimit të të rriturve në përmbushjen e nevojave socio-ekonomike të Maqedonisë, për t'i përmbushur nevojat e tregut të punës dhe për t'u ndihmuar individëve në zhvillimin e tyre individual.

Një **koncept për arsimin e mesëm të të rriturve** është miratuar në vitin 2022²⁸. Ky koncept paraqet një vizion që duhet të zhvillojë postulatet dhe mekanizmat e arsimit të mesëm të të rriturve më gjatë se dhjetë vjet dhe më tepër. Fokusi është në masat dhe aktivitetet që do t'u

²⁰Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20nastavnicite%20i%20str.pdf>

²¹Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20ucebnici>

²²Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20obuka>

²³Burimi: https://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20ucenickiot%20standard_1.docx

²⁴Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20visokoto%20obrazovanie.doc>

²⁵Burimi: <https://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=5>

²⁶Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Zakon%20za%20obrazovanie%20na%20vozasnite.pdf>

²⁷Burimi: <https://cov.gov.mk/>

²⁸Burimi: <https://mon.gov.mk/stored/document/Koncepcija%20za%20sredno>

mundësojnë të rriturve të përshtaten në mënyrë aktive me ndryshimet brenda shoqërisë dhe do të mundësojnë rritje individuale dhe një shoqëri gjithëpërfshirëse dhe kohezive që mëson dhe zhvillohet.

1.2.6. Dokumentet kryesore strategjike

Strategjia ombrellë që i mbulon të gjitha aspektet e sektorit arsimor është **Strategjia nacionale e arsimit 2018-2025**.²⁹ Megjithatë, kjo strategji nuk ka ndonjë element konkret të AZHQ-së dhe ANK-së.

Strategjia nacionale e zhvillimit 2024-2044 është miratuar nga Qeveria në janar të vitit 2024³⁰. Strategjia ka një fokus të fortë drejt zhvillimit të qëndrueshëm dhe tranzicionit të gjelbër siç mund të shihet nga Vizioni dhe Misioni i shtyllës së parë- **Ekonomia Konkurruese dhe Inovative. Vizioni:** Në 20 vitet e ardhshme, Maqedonia do të bëhet një ekonomi e zhvilluar, e gjelbër, inovative dhe efikase me fuqi punëtore të motivuar dhe cilësore, duke shënuar progres të vazhdueshëm dhe aftësi konkurruese të qëndrueshme, duke qenë e shkathët në përgjigjet ndaj tendencave globale. **Misioni:** Nëpërmjet sinergjisë ndërmjet bizneseve, qeverisë dhe sistemit arsimor, Maqedonia do të krijojë një fuqi punëtore shumë të kualifikuar dhe të ditur që i plotëson nevojat e tregut të punës. Kjo fuqi punëtore e kualifikuar do të ofrojë produkte dhe shërbime me vlerë të lartë të shtuar, duke mundësuar aftësi konkurruese në një botë dinamike dhe komplekse).

Sistemi arsimor është i përfshirë në të gjitha shtyllat e strategjisë dhe paraqitet si bartës i zhvillimit të qëndrueshëm të vendit tonë, ndërsa një nga shtyllat kryesore të strategjisë (nga gjashtë shtyllat) ndërlidhet plotësisht me Transformimin e Gjelbër dhe Digjital.

Strategjia e specializimit inteligjent (SSI) e Republikës së Maqedonisë së Veriut 2023 – 2027³¹ me **Planin e Veprimit të SSI** për vitin 2024 dhe 2025³² është miratuar nga Qeveria në dhjetor të vitit 2023. Të dy dokumentet fokusohen në tranzicionin e gjelbër dhe digjital të ekonomisë së Maqedonisë. AZHQ-ja dhe ANK-ja janë dukshëm të pranishme në një nga prioritetet horizontale të SSI-së e kjo është **Energjia për të ardhmen** (ndërlidhja ndërsektoriale, efikasiteti energjetik, zgjidhjet ekologjike, energjia e rinovueshme, ndryshimet klimatike, dekarbonizimi). Një nga mesazhet kryesore të SSI-së ishte se sektori i arsimit duhet të ndjekë prioritetet e SSI-së dhe të miratojë kurrikula në përputhje me këto nevoja.

1.3. Vështrim i përgjithshëm mbi statusin aktual të integrimit të AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor

1.3.1. Legjislacioni dhe korniza strategjike

Analiza e legjislacionit aktual lidhur me arsimin (Ligjet për arsimin fillor, të mesëm, APT, arsimi i lartë dhe i të rriturve) tregoi se **temat e tranzicionit të gjelbër nuk trajtohen fare**. Vetëm në kuadër të Ligjit për Arsimin e Mesëm, neni 51: “Aktivitete për zhvillim të qëndrueshëm,

²⁹Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=strategjija-za-obrazovaniето-2018-2025.docx>

³⁰Burimi: <https://www.nrs.mk/mk-MK/pocetna/za-nrs/nashata-strategjija.nspj>

³¹Burimi: https://mon.gov.mk/download/?f=Mk_%20S3_MK%20%2020.12.2023_1.doc

³²Burimi: https://mon.gov.mk/download/?f=Mk_%20S3-AP%2020.12.2023_MK_1.DOC

ndryshimet klimatike dhe teknologjitë e gjelbra” lidhet drejtpërdrejt me elementët arsimorë që kanë të bëjnë me tranzicionin e gjelbër.

Ekziston një koncept për arsimin fillor që i mbështet aktivitetet që ndërlidhen me qëndrueshmërinë. Në kuadër të Standardeve Nacionale të Mësimit për arsimin fillor, ekzistojnë kompetenca që kanë të bëjnë me arsimin për zhvillim të qëndrueshëm dhe ekologjinë, por që nuk ndërlidhen me ndryshimet klimatike.

1.3.2. Integrimi në kurrikulë

Në vitin 2023, në kuadër të projektit “Ngritja e kapaciteteve drejt zhvillimit të qëndrueshëm të kapitalit njerëzor (financuar nga Fondi i Gjelbër i Klimës)” u krye një analizë e thelluar e kurrikulave mësimore me fokus në përmbajtjen AZHQ-së dhe ANK-së nga Dr. Petra Pop Ristova dhe M-r. Niklas Hajek. Konkluzionet kryesore për arsimin fillor dhe të mesëm përfshijnë:

“Në **klasat e ulëta të arsimit fillor**, temat e AZHQ-së përfshihen në lëndët Shkencë Shoqërore, Shkencë Natyrore, Art figurativ dhe Gjuhë Angleze. Në **klasat e larta të arsimit fillor**, temat e AZHQ-së janë të inkorporuara në lëndët Gjeografi, Biologji dhe Arsimit qytetar (Tabela 1). Megjithatë, temat e AZHQ-së në kurrikulën e klasave të larta të arsimit fillor janë kryesisht të fokusuar në lëndët zgjedhore, që donë të thotë se përveç nëse nxënësit nuk i zgjedhin këto lëndë, arsimit i tyre mbi qëndrueshmërinë nuk do të përparojë shumë. Fokusi në arsimin fillor është në temat e AZHQ-së që kanë të bëjnë me shëndetin, mbrojtjen e mjedisit jetësor, duke përfshirë mbrojtjen e ujit dhe menaxhimin e hedhurinave, ndotjen e ajrit, burimet e energjisë në kontekstin e ndryshimeve klimatike si dhe diversitetin biologjik dhe të peizazhit. Jo të gjitha SDG-të përfshihen në arsimin fillor si dhe janë identifikuar mangësi serioze në lidhje me temat që kanë të bëjnë me SDG1, SDG2, SDG2, SDG8, SDG9, SDG12, SDG14, SDG17 (Tabela 1). Temat kryesore për zbutjen e varfërisë, qytetarinë, paqen, përgjegjësinë në kontekstin lokal dhe global, qeverisjen, barazinë gjinore, zhvillimin rural dhe urban, ekonominë, modelet e prodhimit dhe konsumit dhe përgjegjësia korporative janë të integruara në mënyrë të pamjaftueshme në kurrikulat e arsimit fillor. Një pengesë e veçantë e madhe është mungesa e temave që kanë të bëjnë me konsumin dhe prodhimin e qëndrueshëm (SDG12) në kurrikulat e arsimit fillor. Vlerat, mënyrat e jetesës dhe qëndrimet përvetësohen nga mosha e re dhe pa udhëzime dhe arsimin të duhur për transformimin e zakoneve tona të konsumit, zhvillimi i qëndrueshëm dhe veprimet klimatike nuk mund të arrihen. Në kurrikulat e arsimit fillor nuk mund të gjenim ndonjë referencë për SDG-të apo konceptin e zhvillimit të qëndrueshëm. Kurrikula e arsimit fillor duhet të synojë të ofrojë një kuptim solid të koncepteve bazë ekonomike, mjedisore dhe shoqërore si pjesë e zhvillimit të qëndrueshëm. Megjithatë, në përputhje me analizat e mëparshme, rezultatet tona tregojnë se nuk duket të jetë kështu, pasi kurrikula e arsimit fillor fokusohet kryesisht në arsimin për mjedisin jetësor (siç është theksuar edhe më parë nga Aceska & Nikoloski në vitin 2017)”. Megjithatë, gjendja me integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor të shkollave fillore po përmirësohet

dukshëm me miratimin e Standardeve Nacionale të Mësimit. Ky përmirësim i dukshëm vërehet në kurrikulën për klasën e 5-të dhe të 6-të të arsimit fillor^{33/34}.

Analizat e kurrikulës së **arsimit të mesëm** treguan se temat e AZHQ-së në dy vitet e para të arsimit deri diku përfshihen në lëndët Gjeografi, Sociologji, Art Figurativ, Biologji dhe në Gjuhë Angleze (Tabela 2). Në dy vitet e fundit të arsimit të mesëm, temat e AZHQ-së janë integruar vetëm në lëndët zgjedhore dhe lëndët e bazuara në projekte. Përparimi individual i nxënësve në AZHQ dhe ANK varet nëse nxënësit i zgjedhin këto lëndë. Kjo paraqet një pengesë të madhe në arsimin e mesëm. Cilësia e temave të AZHQ-së në arsimin e mesëm duket të jetë inferiore krahasuar me arsimin fillor, ndërsa temat e përgjithshme nuk janë të përditësuara sa duhet për të pasqyruar zhvillimet e reja. Në mënyrë të ngjashme, në kurrikulat e shkollave fillore, arsimit për konsumin dhe prodhimin e qëndrueshëm mungon plotësisht dhe për më tepër ka një hendek serioz në integrimin e temave që kanë të bëjnë me veprimin klimatik dhe arsimin cilësor (SDG13 dhe SDG4, Tabela 2).

Analiza e përgjithshme e programeve të studimit në nivelin e **arsimit të lartë** tregoi se temat që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në janë përfshirë tashmë në programet e studimit të secilit prej tre cikleve në disa nga universitetet në vendin tonë (kryesisht në shkencat teknike, natyrore dhe bioteknologjike). Megjithatë, ajo që aktualisht mungon apo është në zhvillim e sipër janë lëndët/programet që kanë të bëjnë me financimin e gjelbër; Tatimi mbi karbonin, Legjislacioni i Gjelbër; Qeverisja Klimatike, Efekti Shëndetësor i Ndryshimeve Klimatike, teknologjitë e reja që kanë të bëjnë me Hidrogjenin, Bateritë, Kapja e Karbonit; Menaxhimi i hedhurinave; Modelimi i klimës; Modelet e ekonomive rrethore; Qytetet dhe ndryshimet klimatike; Turizmi dhe ndryshimet klimatike, etj.

Në të gjitha Fakultetet Pedagogjike në vend është realizuar analizë plotësuese dhe e thelluar (programet e tyre të akredituara të studimit) sepse këto Fakultete prodhojnë mësimdhënës që u japin mësim nxënësve në shkollat fillore në klasa, nga e para deri në të pestën në shkollat fillore. Mund të vërehet se ekziston një lëndë “Arsimi për mjedisin jetësor” që i mbulon disa aspekte të arsimit për zhvillim të qëndrueshëm (kryesisht mbrojtjen e mjedisit, etj.), ndërkohë që ndryshimet klimatike nuk përmenden në programin e studimeve. Është shumë e rëndësishme të rriten kapacitetet e profesorëve të fakulteteve pedagogjike në vend, të cilët janë të përfshirë në lëndën “Arsimi për mjedisin jetësor” dhe lëndë të ngjashme dhe të përkrahen ato me trajnime dhe materiale didaktike në lidhje me AZHQ-në dhe ANK-në dhe libra shkollorë për ANK që do të miratohen nga të gjitha Fakultetet Pedagogjike në Universitete si kurrikulë e përbashkët.

Qendra për Arsimin e të Rriturve (QARr) ka miratuar tashmë disa programe trajnime lidhur me AZHQ-në dhe ANK-në (p.sh. operatori i sistemeve për energjinë e rinovueshme, operatori dhe mirëmbajtja e sistemeve fotovoltaike, etj.). Megjithatë, i gjithë procesi i akreditimit kërkon rishikim dhe përditësim me fokus në AZHQ-në dhe ANK-në. Ligji për Zhvillimin Profesional dhe Trajnim të Nëpunësve Administrativë është aktualisht në procedurë të miratimit nga Kuvendi. Ligji është nën përgjegjësinë e Ministrisë për Administratë Publike. Parashikohet të

³³Burimi: <https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2022/01>

³⁴Burimi: <https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2023/03/Prirodni-nauki-6-odd..pdf>

mbahet një trajnim i madh për të gjithë nëpunësit administrativë, si në pozitat më të ulëta fillestare ashtu edhe për ata në pozitat udhëheqëse. Në këtë drejtim, do të jetë me rëndësi që programi i trajnimit të punonjësve administrativë të pasurohet me tema që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në.

Tabela 1 Integrimi aktual i temave të AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikulën për arsimin fillor në Maqedoninë e Veriut.

nota/ Niveli	Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm																	Lidhja me lëndët shkollore
	SDG 1	SDG 2	SDG 3	SDG 4	SDG 5	SDG 6	SDG 7	SDG 8	SDG 9	SDG 10	SDG 11	SDG 12	SDG 13	SDG 14	SDG 15	SDG 16	SDG 17	
I			+			+					+							- Lënda: Shoqëria, Edukimi i artit figurativ
II			+								+							- Lënda: Arti figurativ, Shkenca natyrore
III			+	+											+			- Lënda: Shkenca natyrore, Shoqëria
IV			+								+							- Lënda: Anglisht, Histori dhe shoqëri, Arti figurativ
V			+								+		+		+			- Lënda: Anglisht, Arti figurativ, Shkenca natyrore
VI											+		+		+			- Lënda: Anglisht, Shkenca natyrore
VII						+	+				+		+		+			- Lënda: Gjeografi, Biologji
VIII				+			+			+						+		- Lënda: Kimi, Gjeografi, Arsimit qytetar
IX				+			+						+		+	+		- Lënda: Gjeografi, Biologji
VII-IX			+									+			+			- Lënda zgjedhore: Arsimit për mjedisin
VII-IX			+															- Lënda zgjedhore: Përmirësimi i kujdesit shëndetësor
I-IX			+	+											+			- Lënda zgjedhore: Aftësitë për jetën

Tabela 2 Integrimi aktual i temave të AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikulën për arsimin e mesëm (gjimnaz) në Maqedoninë e Veriut.

nota/ Niveli	Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm																	Lidhja me lëndët shkollore
	SDG 1	SDG 2	SDG 3	SDG 4	SDG 5	SDG 6	SDG 7	SDG 8	SDG 9	SDG 10	SDG 11	SDG 12	SDG 13	SDG 14	SDG 15	SDG 16	SDG 17	
I			+			+		+		+			+					- Lëndët: Anglisht, Biologji, Gjeografi
II	+	+	+			+		+	+		+		+		+		+	- Lënda: Anglisht, Arte, Sociologji, Gjeografi
III	+		+		+	+				+	+		+	+	+			- Lënda: Anglisht, Biologji, Gjeografi zgjedhore, Sociologji-zgjedhore, Bioetikë - zgjedhore
IV							+						+		+	+		- Lënda: Biologji zgjedhore, Fizikë zgjedhore, Sociologji zgjedhore
I-IV															+	+		- Lëndët zgjedhore: Aftësitë për jetën, Shkencat natyrore të bazuara në projekte, Gjuhë; Paqe, tolerancë
II-III			+					+										- Lëndët zgjedhore: Inovacioni dhe sipërmarrja e bazuar në projekte, Jetesë e shëndetshme

2. Objektivat

Arsimi është një agjent kritik në trajtimin e çështjes së ndryshimeve klimatike, sepse mund t'i inkurajojë njerëzit të ndryshojnë qëndrimet dhe sjelljet e tyre; gjithashtu u ndihmon njerëzve të marrin vendime të informuara.³⁵

AZHQ dhe ANK janë thelbësore për nxitjen e një shoqërie të mirëinformuar dhe proaktive, e cila është e pajisur që të adresojë një nga sfidat më urgjente të kohës sonë. Përveç kësaj, ky lloj arsimi është jetik për pajisjen e njerëzve me diturinë, aftësitë dhe vlerat e nevojshme për të krijuar një të ardhme të qëndrueshme. I fuqizon individët të kontribuojnë për një botë më të qëndrueshme, ku zhvillimi ekonomik, mbrojtja e mjedisit dhe barazia sociale janë të balancuara dhe të ndërvarura.

2.1. Objektivat e këtij plan veprimi

Synimi kryesor i këtij plani të veprimit është të sigurojë një kornizë strategjike për gjelbërimin e arsimit nacional në Republikën e Maqedonisë së Veriut nëpërmjet integritit gjithëpërfshirës të AZHQ-së dhe ANK-së.

“Një qasje me kurrikulë të gjelbër e integron zbutjen dhe përshtatjen e klimës në mësimdhënie dhe të nxënit nga nivelet para-shkollore, fillore, të mesme dhe të larta, si dhe në trajnimin e mësimdhënësve. I thekson ndërlidhjet midis mjedisit jetësor, ekonomisë dhe shoqërisë, duke i angazhuar nxënësit nëpër fusha kognitive, socio-emocionale dhe të sjelljes për të frymëzuar veprime për qëndrueshmëri.³⁶ Përveç kësaj, UNESCO kohët e fundit i promovoi “Udhëzimet e kurrikulës për gjelbërimin: mësimdhënia dhe të mësuarit për veprimin ndaj klimës³⁷” që i parashohin katër parimet kryesore të gjelbërimit të sistemit arsimor:

- Orientimi drejt veprimit
- Promovimi i drejtësisë
- Përmbajtje cilësore
- Gjithëpërfshirës dhe relevant

UNESCO, në korrik të vitit 2024 u bëri thirrje 90% të vendeve të gjelbërojnë kurrikulat e tyre nacionale para vitit 2030.

Maqedonia e Veriut duhet të jetë ndër këto vende që zbatojnë sistem arsimor të gjelbër në të gjitha nivelet. Projekti do ta mbështesë këtë qëllim nëpërmjet zbatimit të planit të veprimit.

2.2. Objektivat kryesore të integritit të AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor të vendit

---

³⁵Burimi: <https://www.un.org/en/climatechange/climate-solutions/education-key-addressing-climate-change>

³⁶Burimi: <https://www.unesco.org/en/education-sustainable-development/>.

³⁷Burimi: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000390022>

Sugjerohet që procesi i gjelbërimit të sistemit arsimor të ketë tre shtylla kryesore:

- **Integrimi i AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikulat** dhe programet e studimit në të gjitha nivelet arsimore;
- **Zhvillimi i kapaciteteve** që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në ndërmjet vendimmarrësve të sektorit publik, personelit mësimdhënës dhe administrativ në institucionet arsimore;
- **Investime në infrastrukturë** që do t'i mbështesin proceset arsimore që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në.

Bazuar në këto shtylla, objektivat kryesore të projektit janë:

1. **Të bëhet integrimi i AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikulë:** Përfshirja e Arsimit për Zhvillim të Qëndrueshëm (AZHQ) dhe Arsimit për Ndryshimet Klimatike (ANK) dhe përmbajtjes në të gjitha nivelet arsimore dhe programet e studimit.
2. **Të përforcohet zhvillimi i kapaciteteve:** Forcimi i kapaciteteve të personelit mësimor dhe administratës së institucioneve arsimore nëpërmjet trajnimeve të synuara dhe zhvillimit profesional në lidhje me AZHQ-në dhe ANK-në.
3. **Të investohet në infrastrukturë mbështetëse:** Investim dhe zhvillim i infrastrukturës që i lehtëson dhe mbështet proceset arsimore që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në, duke siguruar një mjedis të favorshëm mësimi.

2.3. Përafrimi i objektivave me synimet dhe strategjitë afatgjata nacionale klimatike dhe arsimore

Objektivat e lartpërmendura janë plotësisht në përputhje me strategjitë kryesore nacionale, p.sh., Strategjia nacionale e zhvillimit 2024-2044³⁸. Arsimi është dimension horizontal, ndërsa një nga shtyllat kryesore lidhet me transformimin e gjelbër.

Strategjia nacionale për arsimin 2018-2025 përfundon vitin e ardhshëm. Tani është momenti i duhur për të zhvilluar një strategji të re arsimore me komponentë të fortë të gjelbër. Objektivat dhe aktivitetet e parashikuara në këtë propozim-projekt dhe plan veprimi duhet të jenë ndër shtytësit kryesorë të strategjisë së ardhshme arsimore.

Një zhvillim tjetër relevant është projektligji për ndryshimet klimatike³⁹ që po përgatitet për Maqedoninë e Veriut. Projektligji në nenin 76 parashikon që qeveria të zhvillojë dhe zbatojë programe arsimore për ndryshimet klimatike për të gjitha nivelet e arsimit si lëndë të detyrueshme nga grupi i lëndëve zgjedhore. Këto programe **duhet t'i mësojnë nxënësit dhe studentët për shkencën e ndryshimeve klimatike, ndikimet e tyre dhe çfarë mund të bëjnë për të ndihmuar në zbutjen dhe përshtatjen me to, si dhe të ndihmojnë në rritjen**

³⁸Burimi: <http://www.nrs.mk/>

³⁹Burimi: https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=77486

e ndërgjegjësimit dhe kapaciteteve njerëzore e institucionale për zbutjen e ndryshimeve klimatike, reduktimin e ndikimit dhe paralajmërimin e hershëm. Ministria e Arsimit dhe Shkencës do të sigurojë mbështetje për botimin e librave, broshurave dhe fletushkave me tema që kanë të bëjnë me efektet negative të ndryshimeve klimatike dhe masat potenciale për reduktimin e emetimeve të gazrave serë dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike.

Për më tepër, **Strategjia për zhvillimin energjetik 2040** për Maqedoninë e Veriut⁴⁰ sugjeron që përfshirja e subjekteve të arsimit të lartë siç janë universitetet dhe Akademia e Shkencave dhe Arteve të Maqedonisë të jenë palët kryesore të interesit që mund të stimulojnë kërkimin dhe inovacionin në sektorin e energjisë. Rëndësi shumë të madhe ka rritja e investimeve në zhvillimin dhe zbatimin e zgjidhjeve të avancuara teknologjike, veçanërisht në teknologjitë e rinovueshme dhe me efikasitet energjetik (OIE dhe EE) dhe të promovohen projekte vendimtare, duke përfshirë teknologjitë inovative të energjisë.

Për më tepër, vendi shumë shpejt do të nisë procesin e përgatitjes së strategjisë nacionale të përshtatjes. Rekomandohet fuqimisht që elementet e AZHQ-së dhe AKN-së të pasqyrohen në proceset e zhvillimit të këtij dokumenti strategjik.

3. Fushëveprimi dhe Qasja

3.1. Përcaktimi i sektorëve kryesorë të arsimit që do të synohen me planin e veprimit

Projekti synon të gjithë sistemin arsimor, megjithatë, aktivitetet kryesore do të fokusohen në aktivitetet e arsimit formal në kuadër të:

- Arsimit parashkollor
- Arsimit fillor
- Arsimit të mesëm (përfshirë APT)
- Arsimit të lartë
- Arsimit të të rriturve.

3.2. Metodologjitë dhe kornizat që do të përdoren për zbatimin e planit të veprimit

Zbatimi i planit të veprimit do të ndjekë metodologjinë e propozuar⁴¹:

⁴⁰Burimi: <https://www.economy.gov.mk/Upload/Documents/Energy>

⁴¹Kjo metodologji i ndjek aspektet kryesore të udhërrëfyesit 10 hapash të UNESCO-s për kurrikulën e gjelbërimit (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000390022>)

1. Krijimi i ekipit formal të zbatimit dhe njësisë koordinuese në kuadër të Qeverisë së Republikës së Maqedonisë së Veriut.
2. Rishikimi dhe përditësimi i planit të veprimit, pikat kryesore, treguesit kryesorë dhe rezultatet.
3. Rishikimi i status quo-së dhe zhvillimi i raportit bazë (analiza e statusit aktual të integritetit të AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikulën dhe programin e studimit; pasqyrë e pajisjeve dhe infrastrukturës tjetër në dispozicion për AZHQ dhe ANK).
4. Krijimi dhe sigurimi i pjesëmarrjes gjithëpërfshirëse të palëve të interesuara në procesin e zhvillimit të kurrikulës, duke përfshirë të rinjtë dhe anëtarët e komunitetit.
5. Zhvillimi i një kurrikule të detajuar (për të gjitha nivelet arsimore) që siguron rezultate të nxënësve me orientim drejt veprimit, duke përfshirë përdorimin e pedagogjisë transformuese dhe 'të bazuar në vend'.
6. Përgatitja dhe pilotimi i mostrës të burimeve udhëzuese brenda dhe nëpër fusha të lëndëve për të testuar kurrikulën e re dhe për të kërkuar fidbek nga shumë aktorë, veçanërisht nga të rinjtë.
7. Finalizimi, prodhimi dhe shpërndarja e burimeve mësimore, duke përfshirë sugjerime për vlerësim, me një strategji komunikimi dhe publiciteti të lidhur me të.
8. Sigurimi i orientim thelbësor për arsimin e gjelbër për ata që do të shkruajnë librat shkollorë, personeli e bordeve për provime dhe palët e tjera të përfshira dhe sigurimi i të gjitha pëlqimeve të nevojshme.
9. Për edukatorët dhe personelin administrativ të sigurohet trajnim cilësor para dhe gjatë shërbimit dhe mundësi për zhvillim të vazhdueshëm profesional, në bashkëpunim me palët e përfshira të heliksit të katërfishtë.
10. Zbatimi i aktiviteteve kryesore në kuadër të planit të veprimit nëpërmjet qasjeve mbarë-institucionale (shkollore) dhe forcimi i partneriteteve mes shkollave, institucioneve/organizatave shkencore, OSHQ-ve, autoriteteve komunale dhe sektorit privat për zbatimin e arsimit për gjelbërim (investime në infrastrukturë, materiale dhe mjete, ngritje e kapaciteteve të edukatorëve dhe personelit, si dhe ndryshimet e kurrikulës drejt AZHQ-së dhe ANK-së).
11. Monitorimi dhe vlerësimi i vazhdueshëm i rezultateve të programimit të AZHQ-së dhe ANK-së lidhur me kompetencat e gjelbra (që kanë të bëjnë me zhvillimin e qëndrueshëm dhe ndryshimet klimatike). Nëse është e nevojshme - të ndërmerren masa korigjimi për të qenë në përputhje me planin e projektit dhe të gjithë Treguesit kryesorë të performancës (KPI) dhe rezultatet.

4. Qeverisja dhe Korniza Institucionale

Institucioni kryesor përgjegjës për sistemin arsimor në Maqedoninë e Veriut është Ministria e Arsimit dhe Shkencës (MASH). Disa institucione të tjera kanë ndikim të drejtpërdrejtë në krijimin e sistemit funksional arsimor në vend. Në tabelën 3 përmenden vetëm institucionet që do të përfshihen drejtpërsëdrejti në procesin e zbatimit të aktiviteteve të planit të veprimit.

Tabela 3 Institucionet (palët e përfshira) e rëndësishme për zhvillimin e sistemit arsimor në vendin tonë

Institucioni	Aktivitete që kanë të bëjnë me arsimin (me fokus shtesë në tranzicionin e gjelbër)
Institucionet dhe autoritetet shtetërore	
Kuvendi i RMV-së https://www.sobranie.mk/	<ul style="list-style-type: none"> - Miratimi i ligjeve që kanë të bëjnë me arsimin, zhvillimin ekonomik, vetëpunësimin, zhvillimin teknologjik, tranzicionin e gjelbër etj. - Pjesëmarrja aktive e grupeve parlamentare dhe individëve - deputetë me amendamente në përmirësimin e ligjeve që kanë të bëjnë me arsimin - Përzgjedhje (konfirmim për përzgjedhjen) e personave kryesorë në poste publike në organizata/institucione/organe që kanë të bëjnë me aktivitetet arsimore dhe punën me të rinjtë.
Kryetari i RMV-së https://pretsedatel.mk/	<ul style="list-style-type: none"> - Mbështetja dhe nxitja e aktiviteteve që kanë të bëjnë me zhvillimin e sistemit arsimor - Sponsorizimi (patronazh) i ngjarjeve që kanë të bëjnë me konkurse në fusha të ndryshme ndërmjet nxënësve, studentëve dhe shkollave, kampe fillestare (start-up), panairë shkencore, inovacione, konkurse që kanë të bëjnë me agjendën e gjelbër/qëndrueshmërinë, etj. - Nxitja dhe mbështetja e aktiviteteve që kanë të bëjnë me përfshirjen në arsim, multikulturalizmin, etikën, zhvillimin e qëndrueshëm, etj.
Qeveria e RMV-së https://vlada.mk/	<ul style="list-style-type: none"> - Koordinimi i politikave për zhvillimin social-ekonomik (përveç fushave të tjera dhe me fokus arsimin, por edhe tranzicionin e gjelbër); - Emërimi i personave kompetentë në poste ministrore dhe drejtoresh - Përcaktimi dhe promovimi i politikave dhe zbatimi i masave për zhvillimin e sistemit arsimor nga të gjitha aspektet (infrastruktura, cilësia në procesin arsimor, mbështetja dhe zhvillimi në karrierë i personelit mësimor dhe administrativ në institucionet arsimore, etj.) - Sigurimi i buxhetit adekuat për zbatimin e strategjive, programeve dhe aktiviteteve që kanë të bëjnë me zhvillimin e sistemit arsimor.

<p>Ministria e Arsimit dhe Shkencës- MASH http://mon.gov.mk/</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Hartimi i të gjitha dokumenteve strategjike për arsimin (fillor, të mesëm, të lartë; arsimin e mesëm profesional, arsimin e të rriturve; shkencën, kërkimin dhe zhvillimin teknologjik, etj.) - Koordinimi i të gjitha institucioneve dhe aktiviteteve që kanë të bëjnë me zbatimin e qëllimeve dhe aktiviteteve programore në fushën e arsimit - Krijimi i kurrikulave për arsimin fillor dhe të mesëm; sigurimi i kornizave të përgjithshme për zhvillimin e arsimit të lartë - Menaxhimi dhe kujdesi për infrastrukturën arsimore; pajisje për informatikë dhe mbështetje softuerike në institucionet arsimore - Mbështetje strategjike dhe financiare për zhvillimin e shkencës dhe arsimit shkencor, projekteve shtetërore për kërkimin dhe zhvillimin teknologjik dhe për zhvillimin e infrastrukturës kërkimore dhe teknologjike.
<p>Ministria e Politikës Sociale, Demografisë dhe Rinisë (MPSDR) https://www.mtsp.gov.mk</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Miratimi i kurrikulës dhe programit të studimit për arsimin parashkollor dhe përpjekjet për trajnimin e mësimdhënësve ka nevojë për miratim dhe mbështetje nga MPSDR
<p>Byroja për Zhvillim të Arsimit – BZHA http://bro.gov.mk/</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Organ administrativ në kuadër të Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës në cilësi të personit juridik dhe që kryen punë profesionale relevante për zhvillimin e edukimit dhe arsimit. - I përfshin komponentët që e përcaktojnë qëllimin dhe përmbajtjen e punës arsimore në fushën e arsimit parashkollor, fillor, të mesëm, të mesëm profesional dhe arsimin pas së mesmes, arsimin e fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore, arsimin e të rriturve, konviktet studentore, si dhe arsimin e fëmijëve dhe qytetarëve të Republikës së Maqedonisë së Veriut jashtë vendit për mësimin e gjuhës amtare dhe kulturës. - BZHA së bashku me njësitë komunale për arsim janë përgjegjëse për miratimin e planit vjetor të aktiviteteve të shkollave.
<p>Qendra për Arsim Profesional dhe Trajnim – QAPT http://www.csoo.edu.mk</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Institucion përgjegjës për zhvillimin e kuadrit nacional për kualifikime profesionale. - Zhvillimi dhe avancimi i arsimit profesional në përputhje me zhvillimin modern teknologjik dhe shoqëror. - Zhvillimi i kualifikimeve arsimore (standardet profesionale, standardet e kualifikimit, kurrikulat dhe programet dhe programet e provimeve në arsimin profesional). - Përgatitja e koncepteve për arsimin profesional nga niveli II – V B sipas kornizës nacionale të kualifikimeve - Sigurimi i mbështetjes për arsimin profesional nëpërmjet këshillimit, trajnimit dhe mentorimit të mësimdhënësve dhe trajnerëve në lëndët profesionale në arsimin dhe aftësimin profesional, - Jep mendime për plotësimin e kushteve të institucioneve që kërkojnë verifikim për zbatimin e arsimit profesional dhe trajnimit, - Zhvillimi i standardeve për hapësirën dhe pajisjet e shkollës, etj.
<p>Qendra për Arsimin e të Rriturve – QARr http://www.cov.gov.mk</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zhvillimi i një sistemi arsimor për të rriturit që do të ofrojë mundësi cilësore për të mësuar dhe përvetësuar kualifikime në përputhje me nevojat e tregut të punës, zhvillimin e sipërmarrësisë dhe do të kontribuojë në zhvillimin ekonomik, shoqëror dhe personal të individëve. - Akreditimi i programeve të trajnimit dhe ushtrimit për tema të ndryshme, - Sigurimi i cilësisë veçanërisht duke vendosur standarde dhe kritere për arsimin formal dhe joformal të të rriturve, etj.
<p>Qendra Shtetërore e Provimeve – QSHP https://dic.edu.mk/</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Organizatë e pavarur që është drejtpërdrejt nën autoritetin e Qeverisë së RMV-së - QSHP-ja e mbikëqyr organizimin e diplomimit të shkollës së mesme, si dhe organizimin dhe zbatimin e llojeve të ndryshme të vlerësimeve të nxënësve, duke përfshirë testet ndërkombëtare (p.sh., Programi për Vlerësimin Ndërkombëtar të Studentëve - PISA dhe Studimi i Tendencave në të mësuarit e matematikës dhe shkencave natyrore në nivel ndërkombëtar - TIMSS) - Gjithashtu e realizon trajnimin, vlerësimin dhe licencimin e drejtorëve (kandidatëve për drejtorë) të institucioneve arsimore.
<p>Shërbimi Pedagogjik</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Institucion (organ në kuadër të Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës) përgjegjës për:

	<ul style="list-style-type: none"> - përgatitjen e programeve dhe masave për përmirësimin e zhvillimit psikologjik, shoqëror, kulturor dhe arsimor të nxënësve, si dhe për zbatimin e procedurave për të mbështetur zhvillimin e nxënësve dhe - organizimin dhe mbështetjen e procedurave për përgatitjen e librave shkollorë për arsimin fillor dhe të mesëm.
Inspektorati Shtetëror i Arsimit - ISHA https://dip.gov.mk/	<ul style="list-style-type: none"> - Organ brenda Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës, përgjegjës për kontrollin e zbatimit të rregulloreve ligjore që kanë të bëjnë me arsimin dhe për kontrollin e cilësisë së procesit arsimor në të gjitha nivelet arsimore dhe në universitetet e hapura civile. - ISHA është gjithashtu përgjegjës për monitorimin e zbatimit të programit vjetor të aktiviteteve shkollorë.
Komunat në RMV dhe Qyteti i Shkupit	<ul style="list-style-type: none"> - Përgjegjëse për emërimin e drejtorëve në shkollat fillore dhe të mesme - Sigurojnë financime për shkollat, e kontrollojnë funksionin e shkollave, organizimin e transportit të nxënësve - I mbështesin aktivitetet e projektit, të realizuara nga shkollat, të cilat janë me interes për komunitetin (mbledhja e shisheve plastike, panaire artizanale, ndihmën për njerëzit me nevoja të veçanta), (p.sh. Qyteti i Shkupit është patron dhe sponsor i një gare në nivel vjetor për konceptet më të mira të biznesit për inovacioniet e gjelbra për nxënësit e shkollave të mesme në nivel të territorit të qytetit), etj.
Universitetet	<ul style="list-style-type: none"> - Me përgjegjësi për sigurimin e arsimit të lartë në tre nivele: universitar, pasuniversitar dhe doktoraturë. Gjithsej ekzistojnë 28 institucione të arsimit të lartë, të cilat janë aktive në vend⁴²: gjashtë (6) universitete shtetërore, një (1) institucion i arsimit të lartë privat-publik jofitimprurës, dhjetë (10) universitete private, katër (4) shkolla të larta profesionale dhe katër (4) institute shkencore (ku organizohen studime nga cikli i dytë), si dhe dy (2) fakultete: Fakulteti Teologjik Ortodoks në Shkup dhe Fakulteti i Shkencave Islame në Shkup, dhe Institucioni i arsimit të lartë Akademia Ushtarake. "Gjeneral Mihailo Apostolli" në Shkup.
Agjencia për Cilësinë e Arsimit të Lartë https://www.akvo.mk/	<ul style="list-style-type: none"> - Agjencia për Cilësinë e Arsimit të Lartë është organ i pavarur profesional, i cili e ka Bordin për Akreditimin e Arsimit të Lartë, Bordin për Vlerësimin e Arsimit të Lartë dhe Drejtorin e Agjencisë për Cilësinë e Arsimit të Lartë. - Aktivitetet kryesore të kësaj agjencie janë: <ul style="list-style-type: none"> o Zbatimi i sistemit të sigurimit, vlerësimin, zhvillimit dhe promovimit të arsimit të lartë në Republikën e Maqedonisë së Veriut. o Ruajtja e standardeve të cilësisë si dhe promovimi dhe përmirësimi i cilësisë së institucioneve të arsimit të lartë dhe programeve të tyre studimore (në përputhje me standardet dhe procedurat e pranuar të udhëzuesve të aplikuar nga Shoqata Evropiane për Sigurimin e Cilësisë në Arsimin e Lartë):
Shkollat (fillore dhe të mesme)	<p>Në vend ka⁴³:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 364 shkolla fillore, nga të cilat, 340 shkolla komunale, 9 shkolla shtetërore (nga të cilat, 6 shkolla fillore për nxënës me nevoja të veçanta arsimore, 2 institute për fëmijë me nevoja të veçanta arsimore dhe 2 institute për kujdesin e fëmijëve me probleme arsimore dhe sociale), 14 shkolla muzikore (4 shtetërore, 10 komunale) dhe 1 shkollë për të rritur. - 130 shkolla të mesme (nga të cilat, 109 janë publike shtetërore dhe komunale: 22 janë shkolla të mesme; 46 janë profesionale; 29 mundësojnë edhe arsim të mesëm edhe arsim profesional; 4 shkolla janë për nxënës me nevoja të veçanta arsimore; 4 shkolla muzikore, 1 akademi sportive, 1 shkollë e mesme sportive, 1 gjimnaz për matematikë-informatikë dhe 1 shkollë e artit figurativ). Në vend funksionojnë edhe 21 shkollë e mesme private.

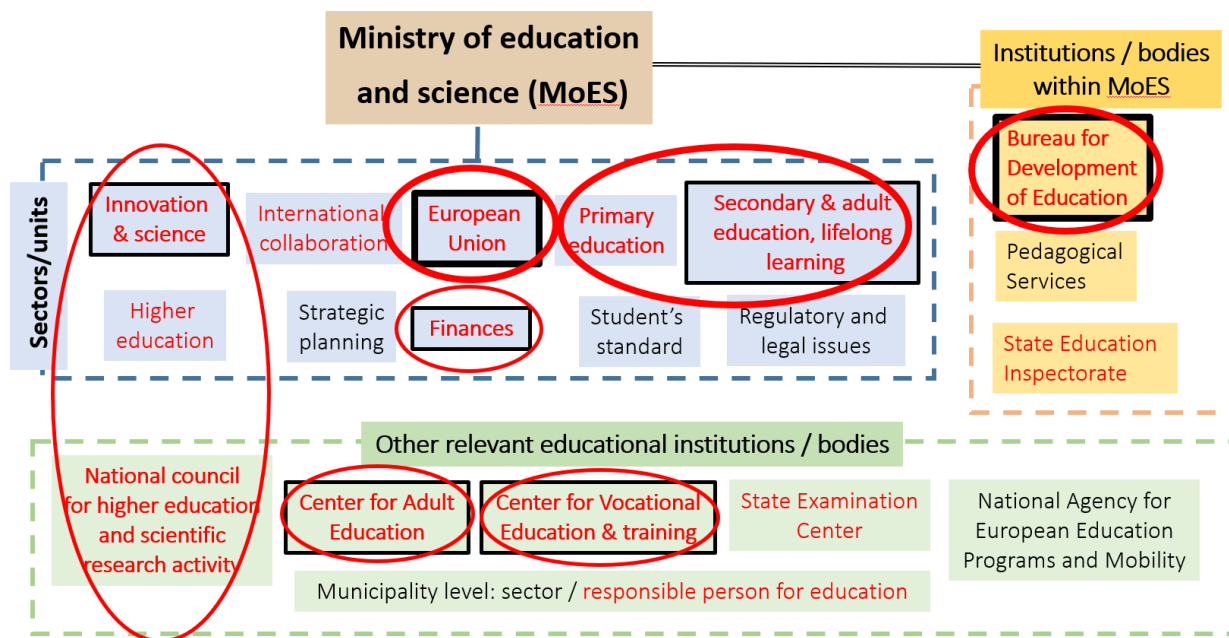
Shënim: Lista e institucioneve, që kontribuojnë drejtpërdrejt ose tërthorazi në zhvillimin e sistemit arsimor në vend është shumë më e madhe. Tabela e mësipërme paraqet njësitë kryesore organizative

⁴²Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Strateshki%20plan%202023-2025.pdf>, fq. 6

⁴³Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Strateshki%20plan%202023-2025.pdf>, fq. 5

që janë përgjegjëse për krijimin dhe zbatimin e politikave arsimore dhe mund të përfshihen drejtpërdrejt në aktivitetet në sektorin arsimor që kanë të bëjnë me tranzicionin e gjelbër dhe arsimin klimatik.

ENG	ALB
Ministry of education and Science (MoES)	Ministria e Arsimit dhe Shkencës (MASH)
Sections/units Innovation & science International collaboration European Union Primary education Secondary & adult education, lifelong learning Higher education Strategic planning Finances Student's standard Regulatory and legal issues	Seksionet/njësitë Inovacioni & shkenca Bashkëpunimi ndërkombëtar Bashkimi Evropian Arsimi fillor Arsimi i mesëm dhe i të rriturve, mësimi gjatë gjithë jetës Arsimi i lartë Planifikimi strategjik Financat Standardi i studentit Çështjet rregullatore dhe ligjore
Institutions/bodies within MoES Bureau for Development of Education Pedagogical Services State Education Inspectorate	Institucionet/organet në kuadër të MASH-it Byroja për Zhvillimin e Arsimit Shërbime Pedagogjike Inspektorati Shtetëror i Arsimit
Other Relevant Educational Institutions/Bodies National council for higher education	Institucione/organe të tjera relevante arsimore Këshilli Nacional për Arsimin e Lartë Qendra për Arsimin e të Rriturve

Center for Adult Education Center for Vocational Education & Training State Examination Center National Agency for European Education Programs and Mobility Municipal level, sector/responsible person for education	Qendra për Arsim Profesional dhe Trajnim Qendra Shtetërore e Provimeve Agjencia Nationale për Programet e Arsimit Evropian dhe Lëvizshmërinë Niveli komunal, sektori/personi përgjegjës për arsimin
--	--

Figura 2. Struktura e sugjeruar e njësisë së projektit për AZHQ dhe ANK në sektorin e arsimit

Në Figurën 2 janë rekomanduar institucionet dhe njësitë që duhet të marrin pjesë në një **njësi projekti përgjegjëse për zbatimin e këtij plani veprimi**. Përzgjedhja e institucioneve dhe njësive është bërë në bazë të ndikimit që kanë (do të kenë) në arritjen e neutralitetit të karbonit deri në vitin 2050.

Siç mund të shihet nga grafiku organizativ, institucionet kryesore të përfshira përfaqësohen me disa simbole.

- Teksti:
  - Teksti i kuq (shkronja të trasha) – institucion shumë i rëndësishëm
  - Teksti i kuq (normal) – institucion i rëndësishëm
  - Teksti i zi normal – institucionet që në fazën e parë do të kenë vetëm rol mbështetës
- Drejtkëndëshat (çdo institucion përfaqësohet me drejtkëndësh):
  - Me vija të zeza të trasha - institucion me rol shumë domethënës në AZHQ dhe ANK
  - Me vija të zeza normale – institucion me rol të rëndësishëm në AZHQ dhe ANK
  - Pa vija – institucion me rol themelor mbështetës në AZHQ dhe ANK
- Rrathët / elipset:
  - Me vijë të kuqe të trashë – institucioni kryesor për aktivitetet e AZHQ-së dhe ANK-së
  - Me vijë të kuqe normale – institucioni(et) që duhet të punojnë vetëm (ose së bashku) brenda fushëveprimit të tyre të aktiviteteve për të zbatuar veprimet që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në

Rekomandohet që individët pjesëmarrës në këtë grup pune të jenë përfaqësues të emëruar nga institucionet e tyre përkatëse dhe që tashmë të kenë përvojë në temat që kanë të bëjnë me tranzicionin e gjelbër dhe zhvillimin e qëndrueshëm. Në Tabelën 4 është paraqitur lista e institucioneve dhe arsyet për të cilat ato duhet të përfshihen në grupin e punës për AZHQ & ANK.

Tabela 4. Lista e institucioneve dhe arsyeja për të cilën duhet të përfshihen në njësinë e projektit AZHQ & ANK (grupi i punës)

Institucioni/njësia	Individët	Përgjegjësitë
<p>Ministria e Arsimit dhe Shkencës- MASH http://mon.gov.mk/</p> <p>Blloku i parë - sektorët:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bashkimi Evropian (koordinatori për MASH-në) 2. Bashkëpunimi ndërkombëtar 3. Planifikimi strategjik 4. Financat 	<ul style="list-style-type: none"> - 1 person nga sektori i BE-së si koordinator kryesor tashmë i punësuar në MASH; - 1 person me detyrë zëvendës koordinator nga sektori i BE-së ose sektori i bashkëpunimit ndërkombëtar tashmë i punësuar në MASH; - 1 person nga sektori i financave përgjegjës për koordinimin e proceseve të prokurimeve. 	<p>Koordinimi i përgjithshëm</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pika kryesore e kontaktit për AZHQ dhe KQZ në MASH, për koordinimin e ekipit në MASH në nivel vertikal dhe horizontal me të gjitha institucionet brenda MASH. - Kontribuon në planifikimin vjetor të MASH-së duke siguruar që masat për AZHQ dhe ANK të adresohen në mënyrën e duhur. - Koordinimin e projekteve dhe financimeve ndërkombëtare, programet nacionale dhe ndërkombëtare që kanë të bëjnë me AZHQ dhe ANK në nivel shtetëror dhe përgjithësisht në nivel të MASH-së. - Koordinimi i aktiviteteve me Autoritetin Nacional të Përcaktimit për Fondin e Gjelbër Klimatik dhe Ministrinë e Mjedisit Jetësor dhe Planifikimit Hapësinor. <p>Planifikimi financiar</p> <ul style="list-style-type: none"> - Koordinimi i investimeve në infrastrukturën e gjelbër arsimore (efikasiteti energjetik në ndërtesa, instalimi i fotovoltaikeve, eko kopshte të gjelbra, optimizim i menaxhimit të hehurinave për çdo shkollë, laboratorët në shkollat/universitetet, etj.). - Koordinimi i buxhetimit të AZHQ-së/ANK-së në planet vjetore / shumëvjeçare të MASH-së. <p>Avokimi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Përfshirja e AZHQ-së dhe ANK-së në të gjitha strategjitë, ligjet, aktet nënligjore, konceptet, programet e arsimit, etj. - Angazhim në zhvillimin e planeve nacionale të klimës, si Kontributi i Përcaktuar Nacional, Plani Nacional i Përshtatjes, Komunikimet Nacionale, Strategjitë e Zhvillimit të Emisioneve të Ulëta dhe të ngjashme. - Lehtësimi i lidhjeve ndërmjet AZHQ-së/ANK-së dhe barazisë gjinore dhe sigurimi që tema e lidhjes të merret parasysh në punën e ministrisë. - Promovimi i AZHQ-së dhe ANK-së në nivel shtetëror. <p>Monitorimi dhe raportimi i përgjithshëm</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mbikëqyrje dhe monitorim i planeve për investime institucionale që kanë të bëjnë me projektet e infrastrukturës. - Monitorim i progresit të zbatimit të veprimeve të AZHQ-së dhe ANK-së në MASH në përgjithësi. - Raportim tek ministri i Arsimit dhe Shkencës për aktivitetet e planifikuara dhe të realizuara.
<p>Ministria e Arsimit dhe Shkencës- MASH http://mon.gov.mk/</p> <p>Blloku i dytë - sektorët:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Arsimi i mesëm dhe i të rriturve, mësimi gjatë gjithë jetës (koordinatori 2 për MASH-në) 2. Arsimi fillor 	<ul style="list-style-type: none"> - 1 person tashmë i punësuar në Sektorin për Arsimin e Mesëm dhe të Rriturve, për mësim gjatë gjithë jetës - 1 person tashmë i punësuar në Sektorin për Arsimin Fillor (si zëvendës koordinator) 	<p>Koordinimi me institucionet arsimore (arsimi fillor, i mesëm dhe i arsimit të rriturve)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Koordinimi ndërmjet shkollave për aktivitetet që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në (forcimi dhe akreditimi i shoqatave të mësimdhënësve lidhur me tranzicionin e gjelbër, etj.). - Koordinimi i projekteve dhe financimit, programeve shtetërore dhe ndërkombëtare që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në në nivelin e arsimit fillor, të mesëm dhe arsimit të të rriturve. <p>Monitorimi i zbatimit (arsimi fillor, i mesëm dhe i të rriturve)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mbledhje e të dhënave përkatëse për të ushqyer treguesit e progresit që rrjedhin nga planet përkatëse të veprimit dhe

		<p>strategjitë që kanë të bëjnë me arsimin fillor, të mesëm dhe të të rriturve.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Monitorim i progresit në zbatimin e veprimeve të AZHQ-së dhe ANK-së që kanë të bëjnë me arsimin fillor, të mesëm dhe të të rriturve, të identifikuar në planet përkatëse nacionale të veprimit.
<p>Ministria e Arsimit dhe Shkencës- MASH http://mon.gov.mk/</p> <p>Blloku i tretë - sektorët: 1. Inovacioni dhe shkenca (koordinatori 3 për MASH-në) 2. Arsimi i lartë 3. Këshilli Nacional për Arsimin e Lartë dhe Veprimtarinë Kërkimore-Shkencore dhe/ose Agjencia për Cilësinë e Arsimit të Lartë (https://www.akvo.mk/)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 1 person tashmë i punësuar në Sektorin e Inovacionit dhe Shkencës 	<p>Koordinimi me institucionet e arsimit të lartë</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ndërtim i marrëdhënieve me ekspertë shkencorë dhe konsulentë për të marrë të dhëna të bazuara në fakte për drejtimin e grupit të punës dhe mbështetjen e vendimmarrjes. - Nxitje e inovacionit në efikasitetin energjetik dhe përdorimin e energjisë së rinovueshme për institucionet arsimore. - Mbështetje e përfshirjes së më shumë programeve për AZHQ & ANK në arsimin e lartë (<i>për shkak të autonomisë së universiteteve, MASH mund vetëm të këshillojë/sugjerojë zbatimin e temave që kanë të bëjnë me AZHQ&ANK në programet e studimit dhe lëndët në Fakultetet e ndryshme të universiteteve.</i>). <p>Monitorimi i zbatimit (niveli i arsimit të lartë)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mbledhje e të dhënave përkatëse për të ushqyer treguesit e progresit që rrjedhin nga planet përkatëse të veprimit dhe strategjitë që kanë të bëjnë me shkencën dhe arsimin e lartë. - Monitorimi i progresit në zbatimin e veprimeve të AZHQ dhe ANK që kanë të bëjnë me shkencën dhe arsimin e lartë, të identifikuar në planet përkatëse nacionale të veprimit.
<p>Byroja për Zhvillimin e Arsimit – BZHA http://bro.gov.mk/</p> <p>Blloku i katërt (1 koordinator kryesor dhe 2 zëvendës koordinatorë)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 3 persona të punësuar tashmë në BZHA (njëri si koordinator kryesor dhe të tjerët si zëvendës; 1 – përgjegjës për kurrikulat dhe zëvendësi i 2të – përgjegjës për trajnimet e mësimdhënësve dhe personelit administrativ 	<p>Mbështetje për institucionet arsimore</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zhvillimi dhe miratimi i përmbajtjeve që janë në lidhje me AZHQ dhe ANK në kurrikulat formale për arsimin parashkollor, fillor, të mesëm, të mesëm profesional dhe të lartë, arsimin e fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore, arsimimin e të rriturve. - Pëlqim nga BZHA-së për planin vjetor të aktiviteteve të shkollave (aktivitetet që kanë të bëjnë me AZHQ dhe ANK duhet të rriten ndjeshëm). - Koordinimi i trajnimeve të mësimdhënësve (zgjedhje e temave, numri i mësimdhënësve që do të trajtohen nga trajnimet, etj.). <p>Koordinimi dhe raportimi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mbështetje për fushatat e ndërgjegjësimit të publikut për të informuar për çështjet që kanë të bëjnë ndryshimet klimatike. - Koordinimi i aktiviteteve me Autoritetin Nacional të Përcaktimit për Fondin e Gjelbër Klimatik dhe Ministrinë e Mjedisit Jetësor dhe Planifikimit Hapësinor. - Raportimi i rregullt te ministri i Arsimit dhe Shkencës për aktivitetet e planifikuara dhe të realizuara.
<p>Qendra për Arsimin e të Rriturve – QARr http://www.cov.gov.mk</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 1 person i punësuar tashmë në QARr 	<p>Promovimi i AZHQ-së dhe ANK-së në arsimin e të rriturve</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mbështetje për programet që kanë të bëjnë me AZHQ dhe ANK për arsimin e të rriturve (p.sh. stimuj shtesë si ulja e tarifave për këto lloje të lëndëve ose miratimi i shpejtë). - Identifikim i programeve/projekteve arsimore që promovojnë vende pune të gjelbra dhe janë të pranueshme për financim. - Promovimi i programeve/projekteve arsimore që promovojnë vende pune të gjelbra.
<p>Qendra për Arsim Profesional dhe</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 1 person tashmë i punësuar në QAPT 	<p>Promovimi i AZHQ-së dhe ANK-së në arsimin profesional</p>

<p>Trajnim– QAPT http://www.csoo.edu.mk</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Integrimi i AZHQ-së dhe ANK-së në kuadrin nacional për kualifikimet profesionale dhe në kurrikulat për profilet profesionale. - Mbështetje për AZHQ dhe ANK në arsimin profesional nëpërmjet këshillimit, trajnimit dhe mentorimit të mësimdhënësve dhe trajnerëve. - Mbështetje e integritit me industrinë për t'i synuar më mirë kualifikimet që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në.
<p>Qendra Shtetërore e Provimeve – QSHP https://dic.edu.mk/</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 1 person tashmë i punësuar në QSHP si anëtar bashkëpunëtor 	<p>Promovimi i Qasjes Mbarë-Shkollore ndaj AZHQ-së dhe ANK-së</p> <ul style="list-style-type: none"> - Përfshirja e temave në lidhje me AZHQ-në dhe ANK-në në trajnimin, vlerësimin dhe licencimin e drejtorëve (kandidatëve për drejtorë) të institucioneve arsimore me qëllim që të krijohet një qasje mbarë-shkollore për AZHQ dhe ANK.
<p>Inspektorati Shtetëror për Arsimit - ISHA https://dip.gov.mk/</p>	<ul style="list-style-type: none"> - 1 person tashmë i punësuar në ISHA si anëtar bashkëpunëtor 	<p>Monitorimi dhe koordinimi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Monitorimi i mënyrës sesi aktivitetet që kanë të bëjnë me AZHQ-në dhe ANK-në nga programi vjetor shkollor zbatohen në praktikë në institucionet shkollore. - Lehtësimi i lidhjeve ndërmjet këshilltarëve arsimor në nivel komunal dhe shkollave.

Siç mund të shihet nga tabela 4, do të jenë **dy koordinatorë kryesorë**:

- Pranë Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës, përgjegjës për bashkërenditjen e përgjithshme të aktiviteteve të projektit dhe aktiviteteve që kanë të bëjnë me investimet në infrastrukturë që ndërlidhen me AZHQ dhe ANK.
- Pranë Byrosë për Zhvillim të Arsimit, përgjegjës për integrimin e temave dhe përmbajtjeve që kanë të bëjnë me AZHQ dhe ANK në kurrikulat dhe programet e studimit; si dhe zhvillimin e kapaciteteve mes mësimdhënësve dhe personelit administrativ të institucioneve arsimore.

Përveç kësaj, në 6 muajt e parë të zbatimit të projektit, në përputhje me modelin e heliksit të pesëfishtë, pjesëmarrësit nga palët kryesore të interesuara do të angazhohen në (të ashtuquajturin) ekipin e zgjeruar të projektit dhe do të sigurohet ngritja e kapaciteteve adekuata të ekipit.

5. Fushat e veprimit dhe Strategjitë

5.1. Qeverisja

5.1.1. Politika dhe Korniza Legjislative

Aktualisht, dokumentet strategjike aktive që kanë elemente në lidhje me sistemin arsimor janë:

- Strategjia nacionale e zhvillimit 2024-2044⁴⁴,

⁴⁴Burimi: <https://www.nrs.mk/>

- Strategjia e Specializimit Inteligjent (SSI) 2024-2027⁴⁵ me Planin e Veprimit SSI 2024-2025⁴⁶,
- Strategjia për Kapitalin Njerëzor 2024-2030⁴⁷,
- Plani Strategjik i Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës 2024-2026⁴⁸,
- Plani i veprimit për aktivitetet e Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës 2024⁴⁹,
- Strategjia për Arsim 2018-2025⁵⁰.

Vetëm Strategjia nacionale e zhvillimit 2024-2044 e trajton drejtpërdrejt procesin e tranzicionit të gjelbër në sektorë të ndryshëm duke përfshirë edhe sektorin e arsimit. Megjithatë, meqenëse Strategjia për arsim skadon në vitin 2025, tani është koha e duhur, strategjia e re arsimore (p.sh. 2026-2030) dhe plani përkatës i veprimit, të jenë plotësisht në përputhje me aktivitetet e këtij projekti dhe Maqedonia e Veriut të ketë një sistem arsimor gjithëpërfshirës të gjelbër në të gjitha segmentet dhe aspektet.

Plani i veprimit për aktivitetet e Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës për vitin 2025 do të përfshijë komponentë të rëndësishëm të gjelbër për infrastrukturën dhe zhvillimin profesional të personelit mësimor dhe administrativ dhe që do të jenë në përputhje me këtë projekt propozim.

Megjithatë, ky plan veprimi mund të përshtatet në mënyrë të përkryer me Strategjinë e re për arsimin 2025-2030 që duhet të zhvillohet në të ardhmen e afërt.

5.1.2. Forcimi Institucional dhe Ngritja e Kapaciteteve

Në gjashtë muajt e parë të zbatimit të planit të veprimit është parashikuar një proces i plotë i ngritjes së kapaciteteve (me mbështetjen ndërkombëtare) të ekipit të projektit për AZHQ-në dhe ANK-në. Gjatë këtij procesi, të gjithë treguesit kryesorë të performancës dhe rezultatet do të rishikohen dhe përditësohen sipas situatës aktuale.

Njësia e projektit, si ekip bazë (në detaje të shtjelluara në Tabelën 4), do të jetë përgjegjëse për zbatimin e rrjedhshëm të planit të veprimit. Bazuar në nevojat gjatë zbatimit, ekipi kryesor i projektit mund të zgjerohet me përfaqësues nga palët e tjera të interesit (p.sh. Ministria e Financave, Enti Shtetëror i Statistikave, etj.).

5.1.3. Partneritetet Publike-Private dhe Përfshirja e Palëve të Interesit

Zbatimi i një qasjeje të heliksit të pesëfishtë (figura 3) - duke përfshirë të gjithë aktorët përkatës në tërë procesin e gjelbërimit të sistemit arsimor, jo vetëm që do të nxisë një partneritet të fortë publik-privat-shoqëri civile, por gjithashtu do të sigurojë që tranzicioni i gjelbër i sistemit

⁴⁵Burimi: https://mon.gov.mk/download/?f=Mk_%20S3_MK%20%2020.12.2023_1.doc

⁴⁶Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Strateski%20plan%202024-2026.pdf>

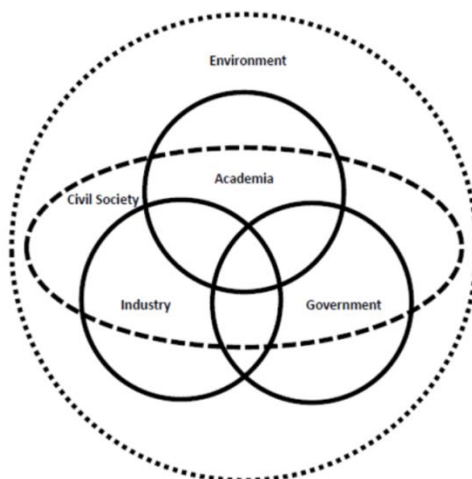
⁴⁷Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Strategjia%20za%20covecki%20kapital%202024%20-%202030.pdf>

⁴⁸Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Strateski%20plan%202024-2026.pdf>

⁴⁹Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=Godishen%20plan%20za%20rabota%20na%20MON%202024%20--.pdf>

⁵⁰Burimi: <https://mon.gov.mk/download/?f=strategjia-za-obrazovaniето-2018-2025.docx>

arsimor të jetë inkluziv, gjithëpërfshirës dhe i akorduar me objektivat nacionale dhe globale të qëndrueshmërisë.

ENG	ALB
Environment Civil Society Academia Industry Government	Mjedisi jetësor Shoqëria Civile Akademi Industria Qeveria

Figura 3. Heliksi i pesëfishtë (bazuar në hulumtimin e Karayannis, EG et al.⁵¹)

Përjasja e heliksit të pesëfishtë mund të ndërlihet drejtpërdrejt me AZHQ-në dhe ANK-në, siç është shtjelluar në Figurën 4⁵². Ky model bashkëpunimi është aplikuar tashmë për projektet dhe politikat e sponsorizuara nga Bashkimi Evropian, duke përfshirë projektin EU-MACS (EuropeanMarket for Climate Services).⁵³(Tregu Evropian për Shërbime Klimatike), një projekt vijues i Udhërrëfyesit Evropian të Kërkimit dhe Inovacionit për Shërbimet Klimatike dhe politikës së Komisionit Evropian Open Innovation 2.0 (Inovacion i Hapur) (OI2) për një treg të vetëm digjital që mbështet inovacionin e hapur⁵⁴.

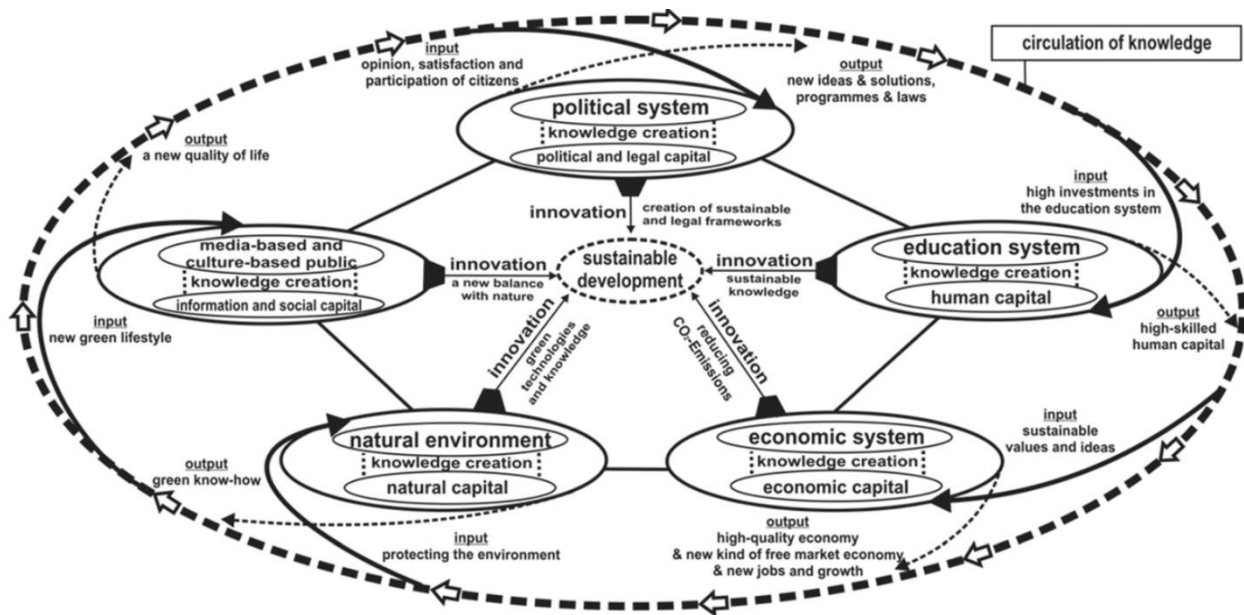
⁵¹Carayannis, Elias G.; Grigoroudis, Evangelos; Campbell, David F. J.; Meissner, Dirk; Stamati, Dimitra (2018). "The ecosystem as helix: an exploratory theory-building study of regional co-opetitive entrepreneurial ecosystems as Quadruple/Quintuple Helix Innovation Models: The ecosystem as helix". R&D Management. 48 (1): 148–162.

⁵²Carayannis, Elias G.; Barth, Thorsten D.; Campbell, David F. J. (2012-08-08). "The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation". Journal of Innovation and Entrepreneurship. 1 (1): 2.

⁵³Burimi: <http://eu-macs.eu/outputs/livinglabs/>

⁵⁴hubavem (2013-12-04). "Open Innovation 2.0". Digital Single Market - European Commission.

ENG	ALB
input opinion, satisfaction and participation of citizens	input opinion, niveli i kënaqësisë dhe pjesëmarrjes së qytetarëve
output new ideas & solutions, programmes & laws	rezultati ide dhe zgjidhje të reja, programe dhe ligje
input high investments in the education system	input investime të larta në sistemin arsimor
output high-skilled human capital	rezultati kapital njerëzor me aftësi të larta
input sustainable values and ideas	input vlerat dhe idetë e qëndrueshme
output high-quality economy & new kind of free market economy & new jobs and growth	rezultati ekonomi me cilësi të lartë dhe lloj i ri i ekonomisë së tregut të lirë dhe vende të reja pune dhe rritje
input protecting the environment	input mbrojtjen e mjedisit
	rezultati

<p>output green know-how</p> <p>input new green lifestyle</p> <p>output new quality of life</p>	<p>njohuritë e gjelbra</p> <p>input një mënyrë jetese e re e gjelbër</p> <p>rezultati cilësi të re të jetës</p>
<p>political system knowledge creation political and legal capital</p> <p>education system knowledge creation human capital</p> <p>economic system knowledge creation economic capital</p> <p>natural environment knowledge creation natural capital</p> <p>media-based and culture-based public knowledge creation information and social capital</p>	<p>sistemi politik krijimi i diturive kapital politik dhe juridik</p> <p>sistemi arsimor krijimi i diturive kapital njerëzor</p> <p>sistemi ekonomik krijimi i diturive kapital ekonomik</p> <p>mjedisi natyror krijimi i diturive kapital natyror</p> <p>publik i bazuar në media dhe në kulturë krijimi i diturive informacionit dhe kapitalit shoqëror</p>
<p>innovation creation of sustainable and legal frameworks</p> <p>innovation sustainable knowledge</p> <p>innovation reducing CO-emissions</p> <p>innovation green technologies and knowledge</p> <p>innovation</p>	<p>inovacion krijim i kornizave të qëndrueshme dhe ligjore</p> <p>inovacion dituri të qëndrueshme</p> <p>inovacion reduktimi i emetimeve të CO</p> <p>inovacion teknologji të gjelbra dhe dituri</p> <p>inovacion</p>

new balance with nature	ekuilibër i ri me natyrën
sustainable development	zhvillim i qëndrueshëm

Figura 4: Efektet e Investimit në Arsim në Zhvillimin e Qëndrueshëm – Heliksi i Pesëfishtë
(Karajanis, EG et al. - 2008)

Janë planifikuar disa aktivitete të rëndësishme me qëllim të krijimit të një modeli funksional të Heliksit të Pesëfishtë për AZHQ dhe ANK në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

- **Promovim i partneriteteve**, në mënyrë aktive, midis subjekteve qeveritare, organizatave të sektorit privat, institucioneve arsimore dhe shoqërisë civile për të nxitur tranzicionin e gjelbër në sistemin arsimor. Ky bashkëpunim do t'i shfrytëzojë fuqitë dhe burimet unike të secilit sektor për të krijuar zgjidhje më efektive dhe të qëndrueshme.
- Realizimi i një **sërë punëtorish**, forumesh dhe tryezash të rumbullakëta për t'i angazhuar aktorët kryesorë nga sektorë të ndryshëm, duke përfshirë edukatorët, politikëbërësit, udhëheqësit e industrisë dhe përfaqësuesit e komuniteteve. Këto ngjarje do të shërbejnë si platforma për shkëmbimin e ideve, praktikave më të mira dhe sfidave. Komentet e mbledhura nga këto sesione do të përdoren për të përsosur dhe përmirësuar strategjitë për integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor.
- Forcimi i lidhjeve me **organizatat ndërkombëtare** dhe rrjetet arsimore për të përfutur nga ekspertiza dhe burimet globale. Inkurajim i pjesëmarrjes aktive në forume ndërkombëtare, konferenca dhe projekte bashkëpunimi të fokusuara në AZHQ dhe ANK. Ky angazhim global do të sigurojë që vendi të qëndrojë në harmoni me standardet ndërkombëtare dhe praktikatat më të mira, duke kontribuar edhe në përpjekjet globale në arsimin për qëndrueshmëri.
- **Zhvillim i projekteve** në kuadër të partneriteteve publike-private që synojnë forcimin e infrastrukturës, resurseve dhe mjeteve teknologjike të nevojshme për tranzicionin e gjelbër në arsim. Këto projekte do të përfshijnë zhvillimin e kampuseve të gjelbra, investim në energjinë e rinovueshme për shkollat dhe krijimin e platformave digjitale për realizimin e përmbajtjeve të AZHQ-së dhe ANK-së.
- Krijimi i një **rrjeti nacional të aktorëve** të angazhuar për tranzicionin e gjelbër të sistemit arsimor. Ky rrjet do të lehtësojë dialogun e vazhdueshëm, bashkëpunimin dhe shkëmbimin e njohurive ndërmjet institucioneve qeveritare, institucioneve arsimore, kompanive private, OJQ-ve dhe subjekteve të tjera përkatëse.
- Zbatimi i një **kornize monitorimi dhe vlerësimi** për të vlerësuar efektivitetin e aktiviteteve të angazhimit të palëve të përfshira. Rishikim dhe përshtatje e rregullt e strategjive të angazhimit për të siguruar që ato i plotësojnë nevojat e të gjitha palëve të përfshira dhe kontribuojnë në qëllimet e përgjithshme të tranzicionit të gjelbër.

5.2. Paketat kryesore të punës (PP) dhe aktivitetet

Kohëzgjatja e projektit: 5 vite (60 muaj)

Buxheti i përgjithshëm: 13.200.000,00 EUR

Rezultatet kryesore:

- Zhvillimi i metodologjisë së detajuar dhe kornizës së progresit për përfshirjen e ZHQ-së dhe NK-së për mosha të ndryshme të nxënësve.
- Përmbytja e integruar për ZHQ dhe NK në >60 lëndë në arsimin fillor dhe të mesëm.
- Zhvillim i 5 moduleve për mësimin e të rriturve që kanë të bëjnë me ZHQ dhe NK (3 për administratën dhe 2 për personelin udhëheqës); Të përfshihen 4 profile të reja kualifikimi në shkollat e APT-së; Zhvillim i të paktën 5 moduleve për rikualifikim për vende të gjelbra të punës.
- Trajnim i 50 trajnerëve mjeshtër (5 ditë trajnim).
- Trajnim i 5000 mësimdhënësve nga shkollat fillore dhe 2000 mësimdhënësve nga shkollat e mesme (përfshirë APT) (trajnim 3 ditor).
- Trajnimi i 800 punonjësve administrativë nga shkollat fillore dhe të mesme (trajnim 2 ditor).
- Trajnimi i 150 punonjësve administrativë nga të gjithë sektorët e arsimit (MASH, BZHA, QAPT, QSHP, ISHA, etj.) (2 ditë trajnim).
- Trajnimi i 60 pjesëmarrës nga menaxhmenti i universiteteve (trajnim 3 ditor).
- Trajnim i thelluar i 20 punonjësve dhe zhvillim i materialeve të ri për lëndët që kanë të bëjnë me ZHQ dhe NK në fakultetet Pedagogjike (2 ditë trajnim).
- Zbatimi i konceptit të arsimit të lartë.
- Pilotim i qasjes në të gjitha shkollat për 10 shkolla pilot (investime në fotovoltaike dhe mullinj me erë, njësi klimatizimi me efikasitet të lartë, përdorimi i teknikave të ngrohjes dhe ftohjes pasive; optimizimi i përdorimit të energjisë elektrike; qasje të reja të menaxhimit të hedhurinave, gjelbërimi i kampusit të shkollës (dhe/ose tampon zonë e gjelbër) për efekt të ftohjes dhe reduktim të ndotjes, etj.).
- 40 shkolla kanë çati fotovoltaike.
- 50 shkolla kanë automate për riciklimin e shisheve plastike.
- Në 20 shkolla është zbatuar eko kopsht - mbjellje strategjike e pemëve, shkurreve dhe tampon zonës së gjelbër brenda dhe përreth shkollave për të bërë hije (ndikim pozitiv në reduktimin e përdorimit të energjisë), përmirësim të menaxhimit të ujit (grumbullimi i ujit atmosferik, tualete që kursejnë ujin, ndërrimi i sistemeve ujore që rrjedhin, trotualet e depërtueshme etj.) dhe reduktimi i ndotjes së ajrit.
- Zhvillimi i bazës së të dhënave/platformës digjitale për pajisjet e blera dhe materialet e zhvilluara; (MASH).
- Blerje e pajisjes që ka të bëjë me NK që do të jenë në dispozicion për studentët dhe studiuesit nga kampusi teknik i UKIM dhe të hapura për industri.

Në tabelën excel bashkëngjitur këtij dokumenti është një pasqyrë e detajuar e aktiviteteve të planifikuara për paketën e punës, treguesit kryesorë të performancës, institucionet

përgjegjëse, buxheti i përgjithshëm për paketën e punës, etj. Në tabelën 5 janë paraqitur vetëm aktivitetet kryesore për paketë pune.

Tabela 5 Përmbledhje e Paketave të punës (PP) dhe aktiviteteve të projektit kryesor

Nr.	Paketa e punës/Detyra/Realizimi
PP 1	Menaxhimi i projektit (duke përfshirë PR aktivitetet dhe angazhimin e palëve të përfshira)
Detyra 1.1	1. Krijimi i ekipit të projektit për zbatimin e projektit (+ shpenzimet e zyrës: qiraja, shërbimet, përkthime).
Detyra 1.2	2. Krijimi i njësisë së projektit AZHQ-së dhe ANK-së (+ përkrahje për funksionim 5 vjet) dhe lehtësim i përkrahjes ndërkombëtare; planifikimi financiar.
Detyra 1.3	3. Përzgjedhja e ekspertëve që do të përfshihen në projekt.
Detyra 1.4	4. Aktivitete promovuese.
Detyra 1.5	5. Heliksi i katërfishtë.
PP 2	Integrimi i temave dhe përmbajtjeve për ZHQ dhe NK në kurrikulë dhe programet e studimeve
Detyra 2.1	Zhvillimi i metodologjisë për analizë të thelluar të gjendjes aktuale me përmbajtje të integruar të AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor.
Detyra 2.2	Rishikimi i të gjitha dokumenteve strategjike, ligjeve, programeve vjetore për çdo institucion në fushën e arsimit, ndryshimeve klimatike dhe zhvillimit të qëndrueshëm.
Detyra 2.3	Përgatitja dhe promovimi i raportit të status-quo-së (bazë) për integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor.
Detyra 2.4	Zhvillimi dhe printimi i grupit të materialeve që kanë të bëjnë me ZHQ dhe NK për të gjitha nivelet e arsimit.
Detyra 2.5	Zhvillimi i moduleve dhe materialeve të reja për trajnimin e personelit administrativ në të gjitha institucionet arsimore dhe për Ministrinë e Administratës Publike.
Detyra 2.6	Fillimi i të paktën 4 kualifikimeve të reja në shkollat për APT bazuar në nevojat e tregut të gjelbër të punës.
Detyra 2.9	Mbështetje e drejtpërdrejtë për QRAPT tashmë të krijuara dhe themelim i të paktën 2 QRAPT-ve të reja (që do të fokusohen në vende pune / kualifikime të gjelbra).
Detyra 2.8	Ngritja e Qendrave të reja për Ekselencë të Gjelbër.
Detyra 2.9	Përkrahje në procesin e zbatimit të konceptit të arsimit të lartë.
PP 3	Ngritja e kapaciteteve të edukatorëve dhe personelit administrativ
Detyra 3.1	Hartimi i planit dhe orarit të detajuar të trajnimeve.

Detyra 3.2	Përzgjedhja dhe trajnimi i trajnerëve mjeshtër.
Detyra 3.3	Përzgjedhja e shkollës, institucioneve dhe kursantëve.
Detyra 3.4	Realizimi i trajnimeve: - 5000 arsimtarë të arsimit fillor dhe 2000 arsimtarë të arsimit të mesëm; - 800 punonjës administrativë nga institucionet arsimore; - 150 punonjës administrativë nga Qendra Shtetërore e Provimeve dhe Ministria e Administratës Publike; - 20 profesorë dhe asistentë të fakulteteve pedagogjike; - 30 punonjës nga 10 shkolla pilot në të qasjen mbarë-shkollore.
Detyra 3.5	Hartimi i materialeve dhe zbatimi i trajnimeve për punonjësit e QARR-ve mbi terminologjinë e aftësive të gjelbra, zhvillimit të gjelbër, ndryshimeve klimatike, zhvillimit të qëndrueshëm etj., për identifikimin më të mirë të nevojave të reja të tregut të punës.
Detyra 3.6	Rishikimi i procedurave dhe kriterëve për verifikimin e programeve për aftësitë dhe kualifikimet e nevojshme për tranzicionin e gjelbër.
PP 4	Investimet në infrastrukturën që është në lidhje me ZHQ dhe NK
Detyra 4.1	Zhvillim i një analize të detajuar të sfondit për të vlerësuar gatishmërinë e institucioneve (shkollat, universitetet, departamenti i TI-së i MASH-së) për të absorbuar pajisje të reja.
Detyra 4.2	Në koordinim me ekipin e projektit AZHQ-së dhe ANK-së dhe aktorët e tjerë kryesorë të përzgjedhen institucionet ku do të realizohen investime (aty ku është e mundur të zhvillohen partneritete private-publike që do t'i përkrahin investimet).
Detyra 4.3	Zhvillimi dhe zbatimi i procedurave transparente të prokurimeve.
Detyra 4.4	Blerje e infrastrukturës së përzgjedhur (pajisje, laboratorë, sisteme PV, aparate për shitje, serverë, materiale trajnimi, etj.).
Detyra 4.5	Instalim i pajisjeve dhe trajnim i personelit që do t'i përdorë pajisjet.
Detyra 4.6	Ngarkim i të gjitha materialeve të zhvilluara të trajnimit në platformën qendrore (me mirëmbajtje adekuatë të sistemit dhe përditësimin e vazhdueshëm të përmbajtjeve).
Detyra 4.7	Monitorimi i funksionimit të pajisjeve, softuerit, etj.
PP 5	Vlerësimi dhe monitorimi
Detyra 5.1	Përzgjedhje e vlerësuesve të jashtëm.
Detyra 5.2	Përzgjedhje e autidimit financiar të jashtëm.
Detyra 5.3	Zhvillim i treguesve specifikë të performancës që do të monitorojnë efektivitetin e AZHQ-së dhe ANK-së, në përputhje me treguesit e GCF-së.
Detyra 5.4	Monitorimi i progresit të përgjithshëm të Maqedonisë së Veriut lidhur me AZHQ dhe ANK në kartat / platformat ndërkombëtare të rezultateve.
Detyra 5.5	Zhvillimi i mekanizmave për monitorimin e zbatimit të kurrikulave të përditësuara dhe inkorporimi i përmbajtjeve të reja.
Detyra 5.6	Monitorim dhe rregullim i vazhdueshëm i zbatimit të projektit në mënyrë që të sigurohet zbatimi pa probleme.

5.3. Përshpejtimi i zbatimit

5.3.1. Komunikimi dhe shtrirja

Tabela 6 Elementet kryesore që kanë të bëjnë me komunikimin dhe shtrirjen

Zhvillimi i një baze të dhënash/platforme digjitale për materialet e trajnimit që e mbështesin AZHQ-në dhe ANK-në në të gjitha nivelet	Projekti do të krijojë bazë/platformë digjitale të dhënash që siguron materiale trajnimi për të mbështetur Arsimin për Zhvillim të Qëndrueshëm (AZHQ) dhe Arsimin për Ndryshimet Klimatike (ANK) në të gjitha nivelet arsimore. Kjo bazë/platformë e të dhënave do të shërbejë si burim i centralizuar për arsimtarët, nxënësit (studentët) dhe publikun, duke siguruar qasje të lehtë në përmbajtje të përditësuar dhe relevante.
Rritja e ndërgjegjësimit të publikut për temat e zhvillimit të qëndrueshëm dhe ndryshimeve klimatike	Do të lansohen fushata për ndërgjegjësim të publikut, për të edukuar komunitetin e gjerë lidhur me zhvillimin e qëndrueshëm dhe ndryshimet klimatike. Këto fushata do të shfrytëzojnë mediat sociale, mediat tradicionale dhe aktivitete për angazhim të komunitetit për të maksimizuar shtrirjen dhe ndikimin. Me rritjen e ndërgjegjësimit, projekti synon të nxisë një kulturë të qëndrueshmërisë brenda shoqërisë.
Shfaqja e praktikave më të mira të AZHQ-së dhe ANK-së	Projekti do të fokusohet edhe në shfaqjen e praktikave të mira në AZHQ dhe ANK nëpërmjet studimit të rasteve, tregimeve të suksesit dhe projekteve demonstruese. Këta shembuj do të shërbejnë si frymëzim dhe udhëzim për shkollat dhe komunitetet që synojnë t'i integrojnë praktikën e qëndrueshme në sistemet e tyre arsimore dhe në jetën e përditshme.

5.3.2. Mekanizmat financiarë dhe stimujt

Pasqyrë e Kërkesave Buxhetore

Zbatimi i suksesshëm i projektit kërkon një plan financiar të mirëstrukturuar që merr në konsideratë të gjitha aspektet e projektit. Komponentët kryesorë të buxhetit përfshijnë:

- Financim për **krijimin dhe integrimin e përmbajtjes së AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikulat ekzistuese në të gjitha nivelet arsimore**. Kjo përfshin kërkimin, hartimin e kurrikulës, testimin pilot dhe përditësimet e vazhdueshme.
- Ndarja e buxhetit **për programet e trajnimit dhe zhvillimit profesional të dedikuara për edukatorët, personelin administrativ dhe politikëbërësit**. Kjo përfshin punëtori, seminare, kurse certifikimi dhe zhvillimin e resurseve dhe materialeve arsimore.
- Shpenzime kapitale **për përmirësimin e infrastrukturës arsimore për të mbështetur praktikën e qëndrueshme**, si ndërtesa me efikasitet energjetik, kopshte

të gjelbërta të shkollave (si laboratorë të gjallë), instalime për energji të rinovueshme, sisteme për menaxhimin e hedhurinave dhe bazë/platformë digjitale e të dhënave për realizimin e AZHQ-së dhe ANK-së.

- Fonde për të mbështetur **organizimin e aktiviteteve të angazhimit të palëve të përfshira**, duke përfshirë seminare, forume dhe diskutime në tryeza të rrumbullakëta. Kjo i mbulon edhe kostot e krijimit dhe mbajtjes së një rrjeti nacional të palëve të përfshira.
- Burimet e alokuara **për menaxhimin e projektit, duke përfshirë monitorimin dhe vlerësimin e vazhdueshëm** të progresit të projektit, pagat e personelit të projektit, që përmbajnë mbledhjen e të dhënave, vlerësimet e ndikimit dhe rregullimet e strategjisë bazuar në fidbek dhe matjet e performancës.
- Buxheti **për fushatat e komunikimit për rritjen e ndërgjegjësimit** për rëndësinë e AZHQ-së dhe ANK-së, si dhe për angazhimin e komunitetit të gjerë në mbështetjen e nismës. Kjo përfshin prodhimin e materialeve promovuese, përmbajtjen në internet dhe mbulimin në media.

Sigurimi i fondeve nga burimet shtetërore dhe ndërkombëtare, duke përfshirë Fondin e Gjelbër të Klimës, për të mbështetur kalimin në një ekonomi me karbon të ulët.

Për të siguruar qëndrueshmërinë financiare të projektit për AZHQ dhe ANK, është thelbësore të sigurohet financimi nga një gamë e ndryshme burimesh. Kjo përfshin:

Financimi nga Qeveria e shtetit: Mbështetje për përfshirjen e AZHQ-së dhe ANK-së në fondet arsimore të shtetit dhe kornizat e politikave. Lobim për burime të dedikuara financimi në suazat e buxhetit arsimor të shtetit, si dhe grante ose subvencione speciale për shkollat që i japin përparësi arsimit të qëndrueshëm. Buxheti mund të vijë, kryesisht, nga buxhetet përkatëse të institucionit të përfshirë në grupin e projekteve të AZHQ-së dhe ANK-së (MASH, BZHA, QAPT, QARr, etj.)

Agjencitë Ndërkombëtare të Financimit: Aplikim për grante dhe mbështetje financiare nga organizata dhe agjenci ndërkombëtare që fokusohen në arsim, qëndrueshmërinë dhe ndryshimet klimatike. Burimet kryesore të mundshme përveç **Fondit të Klimës së Gjelbër (GCF)** përfshijnë:

- Fondi Global i Mjedisit (FGM) i cili i mbështet projektet që kanë të bëjnë me biodiversitetin, ndryshimet klimatike dhe zhvillimin e qëndrueshëm.
- UNESCO dhe UNDP – të shfrytëzohen partneritetet me UNESCO dhe UNDP, të cilat shpesh ofrojnë asistencë financiare dhe teknike për projekte që përputhen me Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm (SDG-të).
- Fondet e Bashkimit Evropian (BE) – të ndiqet financimi nga programet e ndryshme të BE-së për arsimin dhe qëndrueshmërinë, si Erasmus+ për shkëmbimet arsimore dhe Horizon Europe për kërkimin dhe inovacionin në zhvillimin e qëndrueshëm; Programet LIFE dhe INTERREG që kanë linja të posaçme për mbrojtjen e mjedisit, etj.
- Donatorët dypalësh që veprojnë në Republikën e Maqedonisë së Veriut dhe kanë programe që kanë të bëjnë me AZHQ ose ANK: USAID, GIZ, SIDA, etj.

- Organizatat dhe Fondacionet Filantropike - angazhim me organizata dhe fondacione filantropike që i mbështesin iniciativat për arsimin mjedisor dhe qëndrueshmërinë. Shembuj të këtyre organizatave përfshijnë Fondacionin Bill & Melinda Gates, Fondacioni Rockefeller, Fondacioni Ford, etj.
- Sponsorizime nga korporatat dhe iniciativat PSHK – të inkurajohen korporatat (duke përfshirë bankat) dhe kompanitë që të investojnë në projektin për AZHQ dhe ANK si pjesë e iniciativave të tyre të Përgjegjësisë Shoqërore Korporative (PSHK). Kjo mund të përfshijë kontribute të drejtpërdrejta financiare, donacione me materiale ose sponsorizime të programeve specifike ose projekteve infrastrukturore.

Zhvillim i stimulimeve për kompanitë dhe organizatat për të investuar në shkollat e gjelbra.

Në një afat të gjatë, ekipi i projektit mund të avokojë për të zhvilluar stimuj për kompanitë dhe organizatat që të investojnë në Shkollat e Gjelbra.

- Avokim për lehtësime tatimore ose zbritje për kompanitë që investojnë në shkollat e gjelbra ose i mbështesin iniciativat e arsimit të qëndrueshëm. Kjo mund të përfshijë kredi tatimore për donacione, investime në instalimet e energjisë së rinovueshme për shkollat ose sponsorizim të programeve arsimore të lidhura me qëndrueshmërinë.
- Zhvillim dhe promovim të bonove të gjelbra të dedikuara posaçërisht për financimin e projekteve të shkollave të gjelbra. Kompanitë dhe organizatat mund të investojnë në këto bono si një mënyrë për të përkrahur qëndrueshmërinë ndërsa duke pranuar edhe kthim financiar. Në mënyrë të ngjashme, investitorët me ndikim, të cilët kërkojnë përfitime financiare dhe sociale, mund të inkurajohen të investojnë në projekte që e avancojnë AZHQ-në dhe ANK-në.
- Krijim i programeve për njohje publike, siç janë çmimet ose certifikatat, për kompanitë që e mbështesin në mënyrë aktive AZHQ-në dhe ANK-në. Njohja publike mund të rrisë reputacionin e një kompanie dhe imazhin e brendit, duke siguruar një stimulim jofinanciare për investime.
- T'u ofrohen kompanive mundësi për të bashkëpunuar me shkollat ose institucionet arsimore në projektet e qëndrueshmërisë. Këto partneritete mund t'u ofrojnë kompanive mundësi të vlefshme angazhimi në komunitet, dukshmëri të brendit dhe mundësinë për ta demonstruar përkushtimin e tyre ndaj qëndrueshmërisë.
- Të krijohen programe grantesh ku qeveria ose organizatat filantropike do të mundësojnë fonde përkatëse për investimet e sektorit privat në shkollat e gjelbra. Kjo e zvogëlon barrën financiare për kompanitë, ndërkohë që e rrit ndikimin e kontributeve të tyre.
- Të inkurajohen kompanitë që të bashkëpunojnë me institucionet arsimore në zhvillimin dhe realizimin e përmbajtjeve për AZHQ dhe ANK. Kjo mund të përfshijë sigurimin e ekspertizës, resurseve ose financimit për zhvillimin e kurrikulës, trajnimin e mësimitdhënësve ose projektet e studentëve që kanë të bëjnë me qëndrueshmërinë.

5.3.3. Monitorimi, Raportimi dhe Vlerësimi

Tabela 7 Elementet kryesore në lidhje me monitorimin, raportimin dhe vlerësimin

Sistemet e Monitorimit	Do të krijohen sisteme të fuqishme monitorimi për të gjurmuar implementimin e AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor. Kjo do të përfshijë monitorimin e investimeve në infrastrukturë dhe integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së në kurrikulat dhe praktikrat e mësimdhënies. Korniza e monitorimit do të përafrohet me treguesit e Fondit të Gjellbër të Klimës (GCF) për të siguruar qëndrueshmëri dhe efektivitet.
Treguesit e Performancës	Do të integrohen tregues specifikë të performancës për matjen e efektivitetit të iniciativave të AZHQ-së dhe ANK-së. Këta tregues do të harmonizohen me kërkesat e GCF-së dhe do të mbulojnë fusha siç është angazhimi i studentëve, trajnimi i mësimdhënësve, përmirësimet e infrastrukturës dhe ndërgjegjësimi i publikut. Monitorimi i rregullt do të mundësojë që me kohë të bëhen rregullime dhe përmirësime në procesin e zbatimit.
Raportimi dhe komentet (fidbeku)	Një sistem raportimi transparent do të vendoset për të siguruar llogaridhënie dhe përmirësim të vazhdueshëm. Raportet e rregullta do të gjenerohen dhe do të ndahen me palët e interesuara, duke përfshirë institucionet qeveritare, institucionet e arsimit dhe me publikun. Ky cikël i reagimit do t'ia mundësojë projektit të bëjë përshtatjen dhe përsosjen e strategjive të tij për të përmbushur më mirë objektivat e tij.

6. Menaxhimi i Rrezikut dhe Zbutja

Analiza e rreziqeve të mundshme që kanë të bëjnë me zbatimin e planit të veprimit dhe strategjitë për zbutjen e tyre, duke u fokusuar në ndryshoret institucionale dhe mjedisore.

Duke identifikuar rreziqet potenciale dhe duke formuluar strategji të fuqishme për zbutje, plani i propozuar i veprimit për integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së në sistemin arsimor të Maqedonisë së Veriut mund t'i përmbush synimet e tij përmes minimizimit të ndikimit të sfidave të paparashikuara. Zbatimi i një kuadri të menaxhimit të krizës siguron që projekti të mbetet fleksibil përballë ngjarjeve të papritura, duke ruajtur kështu qëndrueshmërinë afatgjatë të nismës.

6.1. Identifikimi i rreziqeve potenciale dhe strategjitë për zbutjen e tyre

Tabela 8 Identifikimi i rreziqeve potenciale dhe strategjitë për zbutjen e tyre

Rreziku	Shpjegimi	Probabiliteti për të ndodhur (1-i ulët; 5-i lartë)	Zbutja
---------	-----------	--	--------

Rreziqet institucionale			
Përkrahje e kufizuar institucionale	Përkrahja e pamjaftueshme nga institucionet arsimore ose organet qeveritare mund ta vonojë ose pengojë zbatimin e planit të veprimit. Problemet potenciale nëse ndërrohet personi përgjegjës (ministri, drejtori i Agjencisë ose e gjithë përbërja qeveritare)	4	Të angazhohen aktorët kryesorë në fillim të procesit nëpërmjet konsultimeve dhe seminareve të rregullta për të siguruar përafrimin dhe pranimin. Krijimi i një kanali të qartë komunikimi me vendimmarrësit për adresimin e menjëhershëm të shqetësimeve.
Mospërputhja e politikave	Politikat ekzistuese arsimore mund të mos e mbështesin plotësisht integrimin e AZHQ-së dhe ANK-së.	4	Avokim për revidimin e politikave aty ku është e nevojshme dhe përafrimin e planit të veprimit me strategjitë nacionale siç është Strategjia nacionale e zhvillimit 2024-2044. Bashkëpunimi me politikbërësit për të siguruar që AZHQ dhe ANK të përfshihen në kuadrot e reja të politikave.
Kufizimet në resurset	Resurset e kufizuara financiare dhe njerëzore në suazat e institucioneve arsimore mund të pengojnë zbatimin e planit.	3	Të sigurohet financim nga burime të ndryshme, duke përfshirë buxhetet shtetërore, donatorët ndërkombëtarë dhe Fondin e Gjellbër të Klimës. Zhvillim i partneriteteve me organizata të sektorit privat për të shfrytëzuar burime shtesë.
Rreziqet mjedisore			
Probleme që kanë të bëjnë me klimën	Ngjarjet ekstreme të motit ose problemet që kanë të bëjnë me klimën mund të ndikojnë në infrastrukturën e nevojshme për të mbështetur AZHQ dhe ANK.	2	Përfshirje e investimeve në infrastrukturë rezistente ndaj klimës, si objekte shkollore me efikasitet energjetik dhe burime të rinovueshme të energjisë. Zhvillimi i planeve të emergjencës që përshkruajnë marrëveshje alternative për vazhdimin e aktiviteteve arsimore gjatë ngjarjeve të tilla.

Ndikimi Ekologjik	Zbatimi i infrastrukturës ose programeve të reja mund të dëmtojë pa dashje ekosistemet lokale.	2	Kryerja e vlerësimeve të ndikimit mbi mjedisin para çdo projekti të madh lidhur me infrastrukturën. Zbatimi i praktikave të qëndrueshme, siç është përdorimi i materialeve ekologjike dhe teknologjive të gjelbra, në të gjitha aspektet e planit të veprimit.
Rreziqet e përgjithshme (të zakonshme në projekte të ndryshme)			
Vonesat e projektit	Vonesat në afatin kohor të projektit për shkak të rrethanave të paparashikuara, sikur ndërprerjet e zinxhirit të furnizimit ose lejet rregullatore.	4	Të zhvillohet plan i detajuar i projektit me bufera të integruar për vonesat e mundshme. Të rishikohet rregullisht afati kohor dhe të bëhet rregullimi i burimeve sipas nevojës për të qëndruar në rrugën e duhur.
Tejkalimet e buxhetit	Kostot e projektit e tejkalojnë buxhetin e alokuar për shkak të vlerësimit të dobët, shpenzimeve të papritura ose inflacionit.	3	Të zbatohen mekanizma të rreptë të monitorimit dhe kontrollit të buxhetit. Të zbatohen rishikime të rregullta financiare për identifikim dhe adresim më të hershëm të çdo tejkalimi eventual. Të merret parasysh opsioni për të siguruar fonde rezervë për t'i mbuluar kostot e papritura.
Komunikimi i dobët i palëve të interesuara	Komunikimi i dobët ose mungesa e komunikimit me palët e interesuara, duke çuar në mosmarrëveshje dhe konflikte.	3	Të vendosen protokolle të qarta komunikimi, duke përfshirë përditësimet dhe takimet e rregullta. Të përdoren platforma për bashkëpunim për t'u siguruar që të gjithë aktorët të jenë të informuar dhe të përfshirë gjatë gjithë projektit.
Dështimet e teknologjisë	Dështimi i teknologjive apo infrastrukturës kritike, që janë me rëndësi thelbësore për suksesin e projektit.	2	Të bëhet testim dhe vlerësim i tërësishëm i të gjitha teknologjive para lëshimit në përdorim. Të instalohen sisteme rezervë dhe të sigurohet që mbështetja teknike të jetë në dispozicion.
Çështjet e konformitetit rregullator	Mospërputhja me rregulloret lokale, nacionale ose ndërkombëtare, duke rezultuar me gjoba, vonesa ose anulim të projektit.	3	Të ketë informim për rregulloret përkatëse dhe të sigurohet që të gjitha aktivitetet e projektit të jenë në përputhshmëri me ato rregullore. Konsultime me ekspertë ligjorë sipas nevojës për të vepruar në mjedise komplekse rregullatore.

6.2. Planet e Menaxhimit të Krizave për të adresuar sfidat e paparashikuara

6.2.1. Korniza për Menaxhimit të Krizave

- **Krijimi i ekipit për menaxhimin e krizave:** Formimi i një ekip të dedikuar përgjegjës për monitorimin e krizave të mundshme, marrjen e vendimeve dhe komunikimin me palët e përfshira gjatë emergjencave. Vlerësimi i punonjësve nga ekspertë të jashtëm.
- **Zhvillim i Sistemeve të Paralajmërimit të Hershëm:** Vendosje e mekanizmave për të zbuluar shenjat e hershme të krizave të mundshme, duke përfshirë monitorimin e të dhënave klimatike, reagimet e palëve të interesuara dhe resurset në dispozicion.
- **Planifikimi për situata të emergjencës:** Hartim i planeve të detajuara të emergjencës që përfshijnë hapa alternativë të veprimit, rishpërndarjen e resurseve dhe strategjitë e komunikimit që do të zbatohen në rast krize.

6.2.2. Përgjigje ndaj skenarëve të veçantë të krizës

Tabela 9 Përgjigje ndaj skenarëve të veçantë të krizës

Skenarët e posaçëm të krizave	Përgjigja
Rezistenca institucionale	Të angazhohet ndërmjetës neutral për të lehtësuar diskutimet ndërmjet palëve të përfshira. Të bëhet rivlerësimi i planit të veprimit dhe të bëhen rregullimet e nevojshme për t'i adresuar çështjet institucionale duke i ruajtur objektivat thelbësorë.
Fatkeqësitë natyrore	Të aktivizohen planet e emergjencës që e kanë prioritet sigurinë e studentëve dhe personelit. Koordinim me ekipet lokale të reagimit ndaj fatkeqësive dhe të përdoren platformat e mësimi në distancë nëse është e nevojshme.
Mungesa e financimit	Të bëhet listë e re e prioritetëve të aktiviteteve në planin të veprimit për t'u fokusuar në komponentët më të rëndësishëm. Të nisët një fushatë emergjente për grumbullimin e fondeve që i ka për synim donatorët ndërkombëtarë dhe organizatat filantropike.
Prokurimet dhe ndërprerjet e zinxhirit të furnizimit	Të identifikohen furnizuesit ose burimet alternative për të minimizuar ndërprerjet. Të nënshkruhen kontrata me furnizues të shumtë për të siguruar rrjedhshmëri të qëndrueshme të materialeve dhe burimeve.
Krizat e Marrëdhënieve Publike	Të zhvillohet strategji komunikimi që përfshin transparencë dhe informimin me kohë për publikun dhe palët e interesuara. Të bëhet përgatitja e zëdhënësve për t'i adresuar shqetësimet dhe për të ruajtur besimin e publikut.

7. Shtojcat

Shtojca 1 – Tabela Excel me pasqyrë të detajuar të paketave të punës, detyrave, institucioneve përgjegjëse, përfituesve, koherencës dhe përfrimit me strategjitë aktuale nacionale dhe buxhetin e përgjithshëm.